

حمالدين افغاني سنيډ

ستر شخصيت او سپک تورونه

Ketabton.com

زاهد جلالي

سید جمال الدین افغانی

ستر شخصیت او سپک تورونه

زاهد جلالی

سید جمال الدین افغانی

(ستر شخصیت او سپک تورونه)

لیکوال: زاهد جلالی

ZAHID.JALALY@GMAIL.COM

پښتۍ ډیزاینر: رحمن الله بهیر

خپرنډوی: دعوت د خپلواکو رسنیو مرکز، ناروې

چاپ: لومړی، زر ټوکه، ۱۳۹۳ ل/ ۲۰۱۴ ز، کابل، افغانستان

د چاپ حقوق خوندي دي.

مصري مفكر دوكتور مصطفى محمود ته، چې زما فكري استاد دى.. لومړى او ستر
استاد.. د خيال په نړۍ كې سره ډېر نږدې يو.. خو جسدونه مو همدومره لرې..

جنت كې د يوځاى كېدو په تمه

ليکوال د ستر علامه د مقبرې د څلي مخې ته

۱۳۹۳/جوزا/۱۲، کابل، افغانستان

لړلیک

- ۷..... د استاد فاضل سرریزه
- ۹..... د لیکوال خبرې
- ۱۱..... لنډیز
- ۱۲..... مقدمه
- ۱۵..... د افغانی لنډ ژوندلیک
- ۲۲..... د افغانی د ځان په اړه څه وایي؟
- ۲۸..... د افغانی صراحت او صداقت
- ۳۰..... پر شیعیه مذهب د افغانی ردونه
- ۳۳..... د نظریې پټولو په اړه د افغانی رایه
- ۳۵..... د افغانی شاگردان څه وایي؟
- ۴۰..... د میرزا لطف الله کتاب
- ۴۳..... د ایرانیت دوه او رد یې
- ۵۰..... د افغانی او ماسونېزم
- ۵۴..... د الحاد تور
- ۵۸..... پایله
- ۵۹..... مراجع
- ۶۱..... د لیکوال لنډه پېژندنه

د استاد فضل الرحمن فاضل سرریزه:

د لوی خدای په نامه

سرریزه

زما گران ورور زاهد جان جلالی د «سید جمال الدین افغانی؛ ستر شخصیت او سپک تورونه» تر عنوان لاندې کتاب له چاپه مخکې را لېرلی تر څو یې مطالعه او سرریزه هم ورته ولیکم.

زه هم کلونه کېږي چې د گران افغانستان د لوی مجاهد او مبارز سید جمال الدین افغانی افکارو سره بلد او آشنا یم. له مبالغې پرته د علامه سید جمال الدین افغانی په هکله چې هر کتاب په فارسي، پښتو، عربي او اردو ژبه خپور شي، او یا هم وژباړل شي کوشش کوم چې وه یې لولم، له هغه ورځې راهیسې چې زاهد جلالی د جمال الدین افغانی په هکله لیکل شوی کتاب رالېرلی، په هغه لومړۍ ورځ تر هغې چې کتاب مې تر پایه نه و لوستی، ویده نه شوم، او په سبا ورځ مې ورته یو څه ملاحظات هم ولیکل، او وعده مې ورسره وکړه چې سرریزه هم ورته ولیکم.

په خاصه توگه وروسته له دې چې پوه شوم زاهد جان زما د گران دوست خدای بښلي مولانا دکتور محمد جلال زوی، او د خدای بښلي مولانا میر حمزه، چې د افغانستان د اسلامي نهضت له وتلو کسانو څخه و، وراره دی، دا مې لازمه وبلله چې د گران زاهد جان پر کتاب سرریزه ولیکم.

کله چې رایاده شي، زاهد جان خپل پلار او تره یو په بل پسې، په ډېره لږه موده کې له لاسه ورکړي او په هغه وخت کې د څلورو او پنځو کالونو عمر در لود چې د زوکړې ځای، مکې مکرمې څخه له خپلې کورنۍ سره پلرني ټاټوبي ته ستنېږي، په کابل کې د افغانستان د نوي

سید جمال الدین افغاني | ۸

او ځوان دولت پر ضد، د تحميلي جنگونو له امله په پېښور کې د مهاجرو په کمپ کې مېشت کېږي چې پخوا يې هم کورنۍ هلته اوسېده، ولې د يتيمۍ درد د دې لا مل نه شو چې ماشوم او يتيم زاهد له زده کړو محروم شي، په جدي توگه مکتب کې شامل او دې مرحلې ته ورسېدو چې څو کتابونه يې چاپ شوي او د سید جمال الدین افغاني په هکله د ده ژوره ليکنه يې د ژورې مطالعې او وطن دوستۍ څرگندونه کوي.

زاهد جلالې په خپل کتاب کې د ستر شخصيت، سید جمال الدین افغاني پېژندنه کړې او د بې ځايه او ناروا تورونو څخه يې د سید جمال الدین افغاني لمن پاکه کړې، زاهد جلالې پدې ليکنه کې د حقيقتونو څرگندولو په خاطر د سید جمال الدین او د ده نږدې شاگردانو خبرې را اخلي او زموږ د لويديځې غاړې گاونډي په رد کې چې جمال الدین افغاني شيعه مذهب او ايراني الاصل بولي، قانع کوونکي د لائل وړاندې کوي، همدارنگه د سید جمال الدین افغاني په هکله د «الحاد» بې بنسټه تور هم په ډېر خاص استدلال سره ردوي.

زه هم په خپل وار سره گران ليکوال زاهد جان ته د دې کتاب «سید جمال الدین افغاني؛ ستر شخصيت او سپک تورونه» د خپرېدو مبارکي وایم، د خپلو وطنوالو او په خاصه توگه له ځوان نسل څخه غوښتنه کوم چې دغه کتاب ولولي، او له زاهد جان څخه هيله لرم چې زياته مطالعه او ليکنې وکړي ترڅو د نامدار پلار او مرحوم کاکا هيلې او د دغه دواړو هستيو د دوستانو هيلې هم پوره کړي.

گران زاهد جان ته له لوی خدای څخه د سلامتيا، سرلوړۍ او د لا پرمختگ دعا کوم. بڼه وکرمه

فضل الرحمن فاضل

قاهره. ۲۸ اسد ۱۳۹۳ هجري لمريز کال، ۱۹ اگست ۲۰۱۴ م

د لیکوال خبرې

د شخصیتونو په اړه مې ډېر څه لیکلي، "د اسلامي فکر اتلان" کتاب مې په دوو ټوکونو کې خپور شوی، خو د سید جمال الدین افغانی په اړه څه په کې نه شته، چې د ځینو لوستونکو یوه نیوکه همدا وه، خو ما نه غوښتل چې اوس د علامه سید جمال الدین افغانی پر ژوند او په ځانگړي توگه پر اند څه ولیکم.

ما چې به کله هم د علامه سید په اړه څه لیکلو ته زړه ښه کړ، د شیخ غزالي مشهوره وینا به راباده شوه، غزالي ویلي، د سترو شخصیتونو په اړه باید ستر خلک لیکل وکړي، یعنې ستر شخصیت هر څوک نه شي درک کولای! ما ځکه د لیکلو جرئت نه کاوه.

خو د دغه ستر شخصیت په اړه به مې کتابونه په مینه لوستل. دوکتور محمد عماره هغه څوک و چې علامه یې ښه سم راوپیژانده او د محمد جلال کشک په یوه مقاله یې بیخي شوقی شوم. په دغه وخت کې مې یوازې په لوستلو اکتفا کوله، خو څه موده مخکې فرهنگي یار، محمد حسین میاخېل راباندې غږ وکړ چې د علامه په اړه ورته یوه علمي مقاله ولیکم. ما له زړه نا زړه کېدو وروسته ځان سره وویل، چې زه به خپلو لوستونکو ته د سترو مفکرینو په هنداره کې دغه ستر شخصیت ورپیژنم، نو د دې مقالې لیکلو ته مې متې رابډ وهلې او همداسې مې وکړل.

که څه هم کابل کې د مصادر و ستونزه وه، خو د انټرنېټ له لارې مې د دوکتور عماره او نورو مصري مفکرینو کتابونه ډانلود کړل او د افغانی شخصیتونو کتابونه مې په عامه کتابتون کې وموندل.

سید جمال الدین افغاني | ۱۰

په ۱۳۵۵ شمسي کال کې مرحوم محمد داوود خان په کابل کې د علامه په وياړ يو کنفرانس رابللی و او مصري مفکرينو ته يې هم د گډون بلنه ورکړې وه. په همدغه وخت کې د افغان خپرونکو او ليکوالانو کتابونه هم چاپ شوي وو. دغه وخت کې د علامه حبيبي، رشتيا، سعيد افغاني، رهين او نورو ليکوالو کتابونه هم چاپ شوي وو چې له ما سره يې ډېره مرسته وکړه.

وروسته له دې چې مقاله بشپړه شوه، په سر کې مياخېل او وروسته نورو ملگرو راته وويل چې مقاله پراخه ده، بايد د کتاب په شکل چاپ شي، ما هم د دوی نظر ومانه او چاپ ته مې تيار کړ.

په قاهره کې د افغانستان سفير او علامه پېژندونکي ليکوال، فضل الرحمن فاضل صاحب نه زښته ډېره مننه چې له بوختياوو سره يې کتاب ولوست، ډېرې ښې لارښوونې و مشورې يې راولېرلې او بيا يې خپله مقدمه يې راولېرله.

فرهنگيال ژورنالېست، مشر ورور محمد طارق بزگر د کتاب د چاپ او خپرولو لگښت پر غاړه واخيست. د دغه فرهنگيالي قربانۍ منندوی يې يم او په ملي خدماتو کې يې لا تاند غواړم.

زاهد جلالی

۲۴ / سرطان / ۱۳۹۳

کابل، افغانستان

لنډيز

علامه سید جمال الدین افغاني [۱۸۳۸-۱۸۹۷م] د ستر شخصیت او اوچتو افکارو له کبله د ځینو مغرضو تر سپکو توروونو لاندې راغلی. دغه مقاله کې د دغو توروونو د ردولو هڅه شوې. د سید جمال الدین له لنډ ژوند لیکه وروسته د خپل ځان په هکله د ده نظر لیکل شوی، چې دا تر ټولو معتبر سند دی. بیا د هغه توروونو د رد له پاره چې وایي افغاني اصلا ایرانی و او ځان یې افغاني معرفي کاوه، د افغاني د رښتینولۍ په هکله د ده د ځینو معاصرینو نظرونه لیکل شوي. د دې له پاره چې پر ده د تشیع تور رد شي، د تشیع په اړه مو د ده نظر لیکلی او بیا د نظر پټولو په اړه د سید نظر لیکل شوی چې ښکاره شي چې آیا رښتیا هم افغاني خپله نظریه پټوله او که نظریې یې حقیقت تمثیلاوه؟ له دې وروسته د سید په هکله د ده د مشهورو شاگردانو نظرونه لیکل شوي. بیا د میرزا لطف الله پر کتاب او شجرې د افغان محققینو او اسلامي مفکرینو نظرونه لیکل شوي. له دې وروسته مو هغه دلایل خپرلي چې افغاني پرې ایراني او شیعه بولي. همدارنگه له ماسونیزم سره د افغاني اړیکه، چې پر ده ډېره مهمه نیوکه ده او ډېرو دښمنانو ترې غلطه گټه پورته کړې، خپرل شوې او حقیقت یې بیان شوی. ځینې خو سید افغاني آن ملحد گڼي، که څه هم د دوی نظر عقلا د منلو وړ نه دی، خو بیا هم یو څه پرې لیکل شوي او عموماً په ټوله مقاله کې د افغاني پر شخصیت لگېدلي توروونو خپرل شوي او رد شوي.

مقدمه

سید جمال الدین افغانی په نننۍ نړۍ کې د یوه اختلافي شخصیت په نامه پېژندل شوی. څوک یې ایرانی بولي او څوک افغانی.. څوک سني و څوک شیعیه.. څوک مسلمان او څوک آن ملحد! د افغانی د شخصیت متضرر کول او بدنامول طبیعي نه، بلکې قصدي دي. دا د معاصرې اسلامي وینتابه او اسلامپالنې د دښمنانو هيله ده، خو خپلې "نوې استعماري" تمې په حقیقت بدلې کړي او مسلمانان لا هم ویده پاتې شي. عجیبه خو دا ده چې د دوی مغرضه دعوه ځینې متعصب یا ویده مسلمانان هم ترویجوي او غواړي د حقیقت جامه ورواغوندي!

د افغانی له شخصیته د دغو تورو او وهمونو لرې کول ډېر اړین دي. که څه هم ډېری په دې باور دي چې د افغانی افغانیت یا ایرانیت ثابتول مهم نه دي، ځکه هغه اوس مړ شوی او د هغه د وطن ثابتول څه گټه نه لري، خو دا پر ځای نه ده. ځکه سید جمال الدین افغانی اوس یو فرد نه، بلکې یو تاریخ دی او د مصري مفکر "محمد جلال کشک" [۱۹۲۹-۱۹۹۳م] خبره، د تاریخ تفسیر کې اختلاف یوازې تاریخي اختلاف نه دی، بلکې دغه اختلاف راتلونکی جوړوي. د افغانی رښتینې څېره ښکاره کول د هغه د شخصیت په مؤثریت کې ډېر مهم رول لري او په راتلونکي نسل کې یې د افکارو پلي کولو ته لار هواروي، خو که افغانی په نړۍ کې د یوه داسې شخصیت

سید جمال الدین افغاني | ۱۳

په نامه وپېژندل شي چې خپل حقيقت يې پتياوه او ظاهر و اصل يې سره فرق لاره، د ده ستر شخصيت پر ځمکه غورځوي.

څوک چې افغاني ته ايراني وايي او په نورو توروونو يې متهموي، دا شخصي موضوع نه ده، بلکې دا خلک نه غواړي چې معاصره اسلامپالنه د افغاني پر ليکه و لاره روانه شي، ځکه چې افغاني له اسلامه هغه کلاسيک فهم نه لاره چې دغه "رون اندي" يې غواړي. افغاني لومړی شخصيت و چې د حضاري اسلام.. يعنې سياسي و جغرافيوې اسلام نظريه يې ورکړه.^۱ همدا لامل دی چې نن د سياسي اسلام دښمنان د افغاني شخصيت په مخفي شخصيت، جاسوس، ايراني او نورو توروونو بدرنگوي.^۲

دا سمه ده چې علامه افغاني بايد د ستر اسلامي وطن په يوې تنگې سيمې پورې منحصر نه شي. هغه د ټولې اسلامي نړۍ او آن د ټول شرق سټه ده. له هغه سره د ټولو مسلمانانو غم و.

استعمار تل غوښتي چې مسلمانان په همدې تنگو اختلافاتو کې گير او خپل اهداف عملي کاندې، همدا ده چې سید جمال الدين به له مذهبي اختلافاتو کرکه کوله او غوښتل يې امت د اختلاف پر ځای وحدت ته سوق کړي. خو نن نړۍ بدله ده، دغه ستر شخصيت اوس يو تاريخ دی چې د راتلونکي لار جوړوي. د افغاني اصليت

---

^۱ - کشک، محمد جلال. ودخلت الخيل الازهر. قاهره، الزهراء للاعلام العربي، ۱۹۹۰، درېيم چاپ، ۴۹۹م مخ.

^۲ - ښه مثال يې عيسايي ليکوال لويس جريس دی. لويس پوند غرېپال شخصيت دی او دا چې افغاني د غرېپالني مخالف و او د سياسي اسلام نظريه يې وړاندې کړې وه، دی يې هم د "الإبراني الغامض في مصر" تر سرليک لاندې مقاله کې چې ۱۹۸۳ ميلادي کال کې خپره شوې، ايراني او شيعه يې بولي او په دې نظر دی چې افغاني خپل اصل و حقيقت له خلکو پتياوه!

ثابتول ډېر اړین دي، ځکه خو ځینو سترو مفکرینو دې اړخ ته ډېره ځیرنه کړې او ډېر څه یې پرې لیکلي.

د جاپاني "جیونیتشي هیرانو" خبره، افغاني آن یوازې د اسلامي نړۍ شخصیت نه و، بلکې د شرق و غرب اختلاف کې یې له ټولو شرقیانو او آن له هغو شرقیانو دفاع کوله چې په غیر اسلامي ادیانو باوري وو.^۲ خو دا هم باید ښکاره وي، چې هغه افغاني؛ حنفي، سني مسلمان و او څه چې یې ويل، هماغسې و. دا د دغه ستر شخصیت د لوړتیا نښه ده، او که یې ایرانیت ومنو، د استاد محمد عماره [پیداينبت ۱۹۳۱م] خبره، دغه دعوه افغاني دروغځنوي او لاره یې مشکوکوي.

افغاني په خپله ويل چې افغان او د کونړ له ساداتو دي.^۴ شاگردانو او نورو قریبانو یې هم دا خبره کوله او د افغاني تر غوږو هم رسېدلې وه چې شاگردان یې دی سني و افغان بولي او هغه یې مخالفت نه و کړی بلکې په خپله یې ويل چې افغانی دی او آن قسم یې خوړلی و چې ایرانی نه بلکې افغانی دی، خو له دې سره سره یې ځینې ایرانی شیعیه او ځینې یې آن ملحد گڼي! خو دغه ټولې ادعاوې تر وهمونو ډېر څه نه دي، ځکه د دوی ټولو دلایلو کې یو معقول دلیل نه شي موندل کېدای، چې په دې څېړنه کې همدغو ټکو ته ځیرنه شوې او د دواړوو خواوو دلایل څېړل شوي.

---

^۲ - هیرانو، جیونیتشي. تجديید الفکر الاسلامي في العالم الاسلامي الحديث. مجله الدراسات العالم الاسلامي، ۲۰۱۱ مارچ، ۳۰م مخ.

^۴ - د افغاني په خپل لاس لیکل شوي اسناد شته چې ځان یې د افغانستان د کونړ ولایت ته منسوب کړی. همدارنگه مرحوم رشتیا صاحب د سید جمال الدین په هکله لیکلي کتاب کې لیکي چې افغاني په خپله ويل چې زه اړتیا نه لرم چې ځان کوم قوم ته منسوب کړم، زه افغان یم. وروسته دغه موضوع ښه شاربو.

د افغانی لنډ ژوندلیک

- محمد جمال الدین د صفر^۵ زوی دی، د نسب لړۍ مشهور عالم سید علي ترمذي ته رسېږي. ترمذي د افغانستان په قندز کې زېږېدلی او بونیر کې وفات او خښ شوی،^۶ استاد حبيبي او مرحوم محمد امین خوربانی وايي چې په کونړ کې په "پیر بابا" مشهور دی او خلکو ته د لمر په خېر معلوم دی.^۷ او بیا یې نسب امام حسین بن علي رضي الله عنهما ته رسېږي. سید جمال الدین په ۱۸۳۸م کال کې د افغانستان د کونړ ولایت د اسعد آباد په نامه سیمه کې په یوه بانفوذه سیاسي کورنۍ کې زېږېدلی.^۸

---

^۵ امام محمد عبده، رشید رضا، استاد محمد عماره او عموما مصریان د افغانی پلار سید صفتیر یادوي، خو ټولو افغان محققینو سید صفر لیکلی.

^۶ حبيبي، عبد الحی. نسب و زادگاه سید جمال الدین الافغانی. کابل، موسسه انتشارات بیهقي، ۱۳۵۵ش، ۲۷م مخ.

^۷ خوگیانی، محمد امین. حیات سید جمال الدین افغانی. کابل، مطبعه عمومي کابل، ۱۳۱۸ هجري، ۶م مخ.

^۸ مخزومي، محمد باشا. د افغانی سید جمال الدین خاطرات. کوټه، صدیقي خپرندویه ټولنه، ۲۰۱۳م، دویم چاپ. ژباړه: محمدشاه ارشاد، د م- احساس زمند په زیار، ۳۵-۳۶م مخونه. یادونه: د کتاب په کومه برخه کې چې د مرحوم مخزومي له کتابه څه رانقل شوي، د ارشاد صاحب ژباړه او د ده الفاظ دي، ما په کې ډېر بدلون نه دی راوستی.

- دوست محمد خان [۱۷۹۳-۱۸۶۳م] د دوی له کورنۍ د خطر احساس کاوه، نو په اته کلنۍ کې یې له ټولې کورنۍ سره کابل ته انتقال کړل. په لږه موده کې یې تفسیر، حدیث، عقیده، فقه، فلسفه، اصول الفقه، ریاضي، فلکیات، طب او نور مروج علوم ولوستل.^۹
- په لس کلنۍ کې له پلار سره ایران ته لاړ. پلار یې د قزوین مدرسه کې استاد و، دی هم په همدغه مدرسه کې شاگرد شو.^{۱۰}
- په ۱۸۴۹م کې د عراق نجف ته لاړ او هلته یې علوم القرآن، حدیث، علم الکلام، فلسفه، منطق، اصول الفقه، ریاضي، فلکیات، طب او نور علوم ولوستل.^{۱۱-۱۲}
- په ۱۸۵۴م کې د ریاضي او نورو اروپایي

^۹- تېر مصدر، ۳۶م مخ.

^{۱۰}- عماره، الدكتور محمد. شخصیات لها تاریخ، قاهره، دار السلام، ۲۰۰۸م، ۱۷۱-۱۷۲م مخونه او نسب و زادگاه سید جمال الدین الافغاني.

^{۱۱}- شخصیات لها تاریخ، ۱۷۲م مخ.

^{۱۲}- محمد عبده، مخزومي باشا، جرجي زیدان او د ده نورو شاگردانو او افغاني محققینو د دغه سفر په هکله څه نه دي لیکلي، خو استاد حبیبی په "نسب و زادگاه سید جمال الدین الافغاني" کې او همدارنگه دوکتور عماره په "شخصیات لها تاریخ" او نورو کتابونو کې دغه سفر هم یاد کړي. استاد فضل الرحمن فاضل له دغه سفر سره مخالفت کوي. دی وايي چې آن حبیبی صاحب هم دغه سفر کاملاً نه مني. استاد فاضل د "بیدارگر عصر" په ۲۶۶م مخ کې او ما ته په شخصي لیک کې وویل چې زه د علامه افغاني د ایران او عراق دغه سفرونه نه منم. د ده له نظره دا د ایرانیانو دعوا ده او حقیقت نه لري.

سید جمال الدین افغاني | ۱۷

زده کړو له پاره هند ته لاړ. څه باندې یو کال د هند په بمبېي او کلکته کې واوسېده.

- بیا په ۱۸۵۷م کې له هنده حج ته لاړ او بیا عراق او ایران ته لاړ. له ایرانه وروسته بېرته خپل اصلي وطن افغانستان ته راوگرځېده.^{۱۳}
- په افغانستان کې یې سیاسي فعالیتونه پیل کړل. دغه وخت کې انگرېزانو د افغانستان داخلي چارو کې لاسوهنه کوله او امیر دوست محمد خان یې د محمد اعظم خان [مړینه ۱۸۶۷م] په مقابل کې راپارواه. افغاني د محمد اعظم خان ملاتړی شو^{۱۴} او د هغه له لورې په مختلفو حکومتي منصوبو کې په دنده بوخت شو، چې آن د لومړي وزیر تر دندې ورسېده. امیر پر سید جمال الدین ډېر باور لاره او په ډېرو سترو موضوعاتو کې یې ورسره مشوره کوله.^{۱۵}
- په ۱۸۶۸م کال کې امیر محمد اعظم خان ماته وځوپه، افغاني له ماتې وروسته هم کابل کې پاتې شو او امیر شېر علي خان [۱۸۲۵-۱۸۷۹م] د ده د کورنۍ له ډاره ورته څه ونه شو ویلای.^{۱۶}
- په ۱۸۶۹م کې، د محمد اعظم خان له ماتې درې میاشتې وروسته د هند له لارې له افغانستانه واوته.^{۱۷} له دې وروسته د سید جمال الدین په ژوند کې نوې مرحله پیل شوه، دا مرحله د امت د وینبولو مرحله وه. له دې وروسته افغاني له یوه ملي شخصیته په اسلامي شخصیت بدل شو او د ټولې اسلامي نړۍ له پاره یې هڅې پیل کړې.^{۱۸}
- په هند کې یې له علماو سره ناسته ولاړه کوله. د هند حکومت ورته د ډېرې پاتې کېدو اجازه ور نه کړه. افغاني هم له یوې میاشتې ډېر پاتې نه شو. بیا له هنده مصر ته لاړ، هلته څلورمېنځت ورځې پاتې شو او په ازهر کې یې له شاگردانو سره

^{۱۳} - شخصیات لها تاریخ، ۱۷۲م مخ.

^{۱۴} - تېر مصدر، ۱۷۳م مخ.

^{۱۵} - زیدان، جرجي. مشاهیر الشرق. مصر، ۱۹۲۲، درېیم چاپ، دویم جلد، ۵۴م مخ.

^{۱۶} - شخصیات لها تاریخ، ۱۷۳م مخ. مشاهیر الشرق، ۵۵م مخ.

^{۱۷} - مشاهیر الشرق، ۵۵م مخ.

^{۱۸} - شخصیات لها تاریخ، ۱۷۳م مخ.

ناسته ولاړه کوله، شاگردانو ډېر خوښاوه او ورڅخه یې وغوښتل چې ځینې کتابونه ورته تدریس کړي. بیا آستانې ته لاړ. په آستانه کې په خلکو کې ډېر مشهور شو، هر څوک د ده پوهې او علم ته حیران وو، شپږ میاشتې نه وې تېرې چې مجلس معارف کې یې غړی کړ. خو د ځینو د سیسو له امله یې له آستانې وشاړه.^{۱۹}

- په ۱۸۷۱م کال کې له آستانې بېرته مصر ته لاړ. هلته په تدریس بوخت شو، په خپل جومات کې یې شاگردانو ته کتابونه ویل. خلک د ده له تدریسه ډېر متاثر شول او دی ډېر مشهور شو. خو دا چې افغاني د سیاست علاقه من و، سیاست ته ننوت. د پردیو د لاسوهنې مخالفت یې وکړ. په مصر کې له اته کاله پاتې کېدو وروسته له مصره هم وشړل شو.^{۲۰} په مصر کې د افغاني دغه مرحله ډېره مهمه ده. هلته یې له سترو شخصیتونو سره لیده کاته وکړل، د دوی له جملې څخه شیخ محمد عبده [۱۸۴۹-۱۹۰۵م] و چې وروسته یې په فکري مبارزې کې شریک او مهم شاگرد شو. همدلته افغاني د فلسفې، کلام او منطق کتابونه شرحه کړل او ځینې اخبارونه یې هم تاسیس کړل.^{۲۱}
- په ۱۸۷۹م کې هند ته لاړ، د حیدر آباد په دکن کې مېشت شو او "حقیقت مذهب نیچیري"^{۲۲} کتاب یې همالته په فارسي ژبه ولیکه.^{۲۳} افغاني درې کاله هند کې د بندي په څېر اوسېده.
- په ۱۸۸۲م کې چې انگرېزانو مصر اشغال کړ، افغاني ته یې د وتلو اجازه ورکړه. افغاني په کال ۱۸۸۳م کې پاریس ته لاړ. دغه وخت کې یې مشهور شاگرد محمد عبده بیروت ته تبعید شوی و. نو محمد عبده ته یې لیک واستاوه او

^{۱۹}- مشاهیر الشرق، ۵۵م مخ.

^{۲۰}- تېر مصدر.

^{۲۱}- شخصیات لها تاریخ، ۱۷۵م مخ.

^{۲۲}- رزاقی، شاهد حسین. سید جمال الدین افغاني. کابل، مستقل خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۸

لمریز، ژباړن، عبد المالک همت، ۹۲م مخ.

^{۲۳}- دغه کتاب په "الرد علی الدهریین" مشهور دی.

^{۲۴}- مشاهیر الشرق، ۵۷م مخ.

سید جمال الدین افغاني | ۱۹

ورڅخه یې وغوښتل چې پاریس ته لاړ شي. پاریس کې له محمد عبده سره یو ځای شو او د "عروه الوثقی" مشهوره جریده یې جوړه کړه. په دغه مجله کې افغاني د اسلامي نړۍ د ویښتابه هڅې کولې او انگریز استعمارگر یې راټه، نو د انگریزانو له سخت مخالفت سره مخ شو او له اتلسمې گڼې وروسته بیا چاپ نه شوه. د مجلې لومړۍ گڼه د ۱۸۸۴م د مارچ پر دیارلسمه نېټه خپره شوه او وروستی یې د همدغه کال د اکتوبر پر شپاړسمه نېټه خپره شوه.^{۲۵}

- افغاني په اروپا کې تر ۱۸۸۶م کال پورې پاتې شو. دغه موده کې یې د پاریس په مختلفو جریدو کې لیکنې خپرې کړې او له مشهور فیلسوف ارنست رېنان [۱۸۲۳-۱۸۹۲م] سره د علم او ایمان پر موضوع فلسفي بحثونه وکړل. رینان د افغاني په ستاینه کې وویل چې داسې گومان مې کاوه لکه ابن رشد [۱۱۲۶-۱۱۹۸م] او ابن سینا [۹۸۰-۱۰۳۷م] چې مخامخ وینم!^{۲۶}
- په ۱۸۸۶م کال کې د ایران پاچا ناصر الدین شاه [۱۸۳۱-۱۸۹۶م] ایران ته

وروغوښت. ناصر الدین شاه د افغاني تود هرکلی وکړ او په لوړو منصبونو یې مقرر کړ. د افغاني شخصیت او کړنو خلک متاثر کړل، شاه له دې تاثره وډار شو او له سید جمال الدین سره یې وضعه سپېره کړه، افغاني پوه شو، نو اجازه یې ترې واخیسته او د روسیې پر لور روان شو.^{۲۷}

- په ۱۸۸۷م کال کې سید جمال الدین روسیې ته لاړ.^{۲۸} په روسیه کې یې له سترو شخصیتونو سره

^{۲۵} - عماره، الدكتور محمد. جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام. قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۸م، درېیم چاپ، ۶۹م مخ.

^{۲۶} - جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ۷۱م مخ.

^{۲۷} - د افغاني سید جمال الدین خاطرات، ۶۶-۶۷م مخونه.

^{۲۸} - "ضمیر بن ادهم اشهابي" روسیې ته د افغاني د سفر کال ۱۸۸۸م ښيي خو استاد محمد عماره په "موقظ الشرق و فيلسوف الاسلام" کې ۱۸۸۷م کال یادوي. دلته د استاد عماره

سید جمال الدین افغانی | ۲۰

وکتل او د اسلامي نړۍ په هکله یې مختلفې مقالې خپرې کړې. د افغانی لوړ شخصیت او قوي جذابیت دلته هم ډېر خلک پرې ورتول کړل. ډېرو خلکو ترې ډېر څه زده کړل. د مثال په توګه مشهور تاتاري مجدد عالم رضا الدین بن فخر الدین [۱۸۵۸-۱۹۳۶م] ځان د افغانی مرید باله او ویل به یې چې افغانی په ډېرو حقایقو وپوهاوه.^{۲۹}

- په ۱۸۸۹م کې پاریس ته د نندارتون د پرانستلو له پاره رهي شو. په میونخ کې یې له ناصر الدین شاه سره وکتل. هغه ایران ته وباله، ده له گیلې سره بلنه ومنله.^{۳۰} ایران ته له تلو مخکې یې روسیې ته لنډ سفر وکړ او په ۱۸۹۰م کې ایران ته ورسېد.^{۳۱}
- ایران کې یې بیا له شاه سره اختلافات رامنځ ته شول. افغانی د تلو له پاره اجازه وغوښته خو شاه اجازه ورنه کړه. بیا هلته اووه میاشتې پاتې شو او د اوسېدو پر مهال یې ځینې مقالې هم ولیکلې. په ۱۸۹۱م کې یې افغانی په ډېرې بې احترامۍ او سپکاوي له ایرانه وشاړه. د شړلو پر مهال یې لونگی پر ځمکه وغورځوله، په ډېر یخ او د مرض په حالت کې له ایرانه وشاړه.^{۳۲}
- بیا لندن ته لاړ او هلته یې عموماً استبداد او خصوصاً د ایران حکومت سخت راټه. د ایران شاه له سلطان عبد الحمید [۱۸۴۲-۱۹۱۸م] څخه وغوښتل چې آستانې ته یې وغواړي، خو دوی یې له مقالو او تبلیغاتو په امان شي. همداسې

تاریخ لیکل شوی، ځکه هغه د سید جمال الدین د ژوند و آند متخصص دی او آن میاشت و ورځ هم ورسره لیکي.

^{۲۹} - اشهبای، ضمیر بن ادهم. الکلام عن اصل السید جمال الدین الافغانی فی بعض المراجع الروسيه.

http://www.iranoworld.ir/alaafghani/texts/SJ_۱_۵_Shahabi.pdf

^{۳۰} د افغانی سید جمال الدین خاطرات، ۶۹م مخ.

^{۳۱} - جمال الدین الافغانی، موقظ الشرق و فیلسوف الاسلام، ۷۴م مخ.

^{۳۲} - تېر مصدر، ۷۶م مخ.

سید جمال الدین افغاني | ۲۱

وشول، سلطان عبد الحمید افغاني استاني ته وروغوبنت. افغاني په ۱۸۹۲م کې آستاني ته لاړ او هلته د آزاد بندي په څېر اوسېده.^{۳۳}

- د ۱۸۹۶م په وروستيو کې په سرطان مرض اخته شو. بالآخره د ۱۸۹۷م کال د مارچ په نهمه نېټه له دې فاني نړۍ د تل له پاره رهي شو.^{۳۴}
- په ۱۹۴۴م کال کې افغان ډپلوماتانو له ترکي حکومت سره مذاکرات وکړل او له ځينو مخالفتونو سره يې ترکي حکومت پر دې قانع کړ چې د افغاني جسد له ترکيې افغانستان ته رانقل کړي. کله چې ترکانو ومنله، افغان حکومت د دغه ستر نابغه جسد په ډېر استقبال د کراچۍ له لارې کابل ته انتقال کړ. جسد چې به يې هر چېرته ورسېده، پر لار به زښت ډېر خلک د درنښت له پاره راوتلي وو او په څو ځايونو کې يې د جنازې لمونځ هم وشو. د افغانستان د وخت لومړی وزير له خپلې کابينې سره د کابل پر دروازه ولاړ وو. جسد يې د کابل پوهنتون په محوطه کې د لومړي وزير په لاس په داسې حال کې وسپارل شو د چې افغان حکومت واړه او غټ مسؤلين حاضر وو.^{۳۵}

---

^{۳۳} - تېر مصدر، ۷۸-۷۹م مخونه.

^{۳۴} - مشاهير الشرق، ۵۹م مخ.

^{۳۵} - افغاني، سعيد. د شرق نابغه. کابل، بيهقي کتاب خپرولو مؤسسه، ۱۳۵۵ش، ۲۲م مخ او علامه سيد جمال الدين افغان د پوهې او آزادۍ علمبردار، ۴۲-۴۴م مخونه.

افغاني د ځان په اړه څه وايي؟

سید جمال الدین افغاني تریخ او صریح سپړی و، هېڅ کله یې دروغ نه ویل. هر چېرته یې حقیقت ښکاره کړی او ډېرو ځایونو کې د حقیقت ښکاره کول ورته زښت ډېر مشکلات هم زېږولی، آن زنداني کېدل یې او د ځینو له نظره د همدغه صراحت او حق ویلو له امله وژل شوی. خو ځینې خلک یا د اسلام دښمنی له امله یا د ساده گی او یا د تعصب له مخې د افغاني صداقت او صراحت ردوي او سید جمال الدین ايراني بولي. په داسې حال کې چې افغاني په خپله صراحتا ویلي چې د افغانستان د کونړ ولایت د ساداتو دی. هغه ځان حنفي مذهب سني باله. آن په خپل لاس لیکل شوي اسناد یې هم شته چې ځان یې د کونړ له ساداتو معرفي کاوه.

افغاني د ځان په هکله وايي: "شرق او شرقیانو ته مې وکتل، افغانستان لومړی ځای و چې زما توجه یې جلبه کړه، او دا لومړی ځای دی چې زما بدن یې پر خاورې لگېدلی، بیا هند و چې عقل مې په کې مثقف شو، بیا ایران د گاونډیتوب او اړیکو له مخې..."^{۳۶} په دغه وینا کې افغاني ښکاره وايي چې د افغانستان دی او ايرانيان چې پر افغاني دعوه کوي- خپل گاونډيان گڼي. افغاني بيخي ښکاره خبره کړې او هېڅ د

---

^{۳۶}- عماره، الدكتور محمد. جمال الدين الافغاني المفتري عليه. قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۴م، ۱۳۰م مخ.

سید جمال الدین افغاني | ۲۳

شک و شبهي ځای يې نه دی پرې ايښی، خو له دې سره هم ځينې ځان -يا خلک- غلطوي!

د افغاني بل اعتراف يې شاگرد، محمد باشا مخزومي [۱۸۶۸-۱۹۲۹م] په خپل "د افغاني سید جمال الدین خاطرات" کتاب کې ليکلی. د مخزومي باشا دغه کتاب د افغاني په هکله يو ډېر مؤثق او معتبر مرجع دی چې د ده په هکله تقريبا په ټولو کتابونو کې ترې استفاده شوې. مخزومي باشا د کتاب په مقدمه کې ليکي:

يوه ورځ مې ورته [افغاني ته] وويل چې ستا ځينې دوستان او هوا خواهان غواړي چې ستا سوانح نشر کړي او د اخبار والاوو په اصطلاح د خپل اخبار ستونونه پرې ښکلي کړي؛ نو دی موسکې شو او ويې ويل:

عيان بيان ته اړه نه لري او هغه څه ورته ووايه چې فلاني سړي زما په باره کې ويلي دي^(۳۷)..

بيا ما ورته وويل چې: (ستا په شان حکيم استاذ ته نه ښايي چې په هغه څه د خپل عصر په خلکو بخل وکړې چې نورو ته يې گټه رسېږي او ده ته مضر نه اوسي.) ده راته وويل: (په دې کې به د هغه چا له پاره څه گټه وي چې دا يادوي چې زه په ۱۲۵۴ هجري کال کې پيدا شوی يم او له نيمې پېړۍ نه زيات عمر مې تېر کړی او له خپلې خاورې (افغانستان) نه په وتلو مجبور کړای شوی يم او د خلکو اغراض او اميال لوبې راباندې کوي، او په دې هم مجبور کړای شوی يم چې د هند خاوره پرېږدم او له مصر نه وشړل شم او له استاني او د

۳۷- هغه چا ته اشاره ده چې له ده سره يې رخه لرله او منفي تبليغات به يې ورپسې کول.

سید جمال الدین افغاني | ۲۴

حُمکې له اکثر و پایتختو څخه واپستل شم. دغه احوال ټول هغه خاطرات دي چې ما نه خوشالوي او نه د قوم له پاره کومه فايده په کې شته...^{۳۸}

د افغاني په دغه ځواب کې مرحوم محمد باشا المخزومي د هغه دا قول چې ځان يې افغانستان ته منسوب کړی، رانقل کړی دی چې دا هم د ده پر افغانيت ډېر ښکاره او قوي دليل دی.

همدارنگه مرحوم سید قاسم رشتيا [۱۹۱۳-۱۹۹۸م] د افغاني په اړه خپل کتاب کې د هغه وينا نقله کړې چې وايي؛ "زه اړتيا نه وينم چې ځان کوم ملت ته منسوب کړم، زه افغان يم."^{۳۹} دا اعتراف هم د نورو په څېر ډېر سپين او واضح دی.

په "مجموعه اسناد و مدارک چاپ نشده در باره سید جمال الدین مشهور افغاني" کې د سید جمال الدین په خپل لاس ليکل شوی ليک خپور شوی چې ليکلي يې دي چې د کابل اوسېدونکی افغان، سید جمال الدین افغاني د کونړ له ساداتو.^{۴۰}

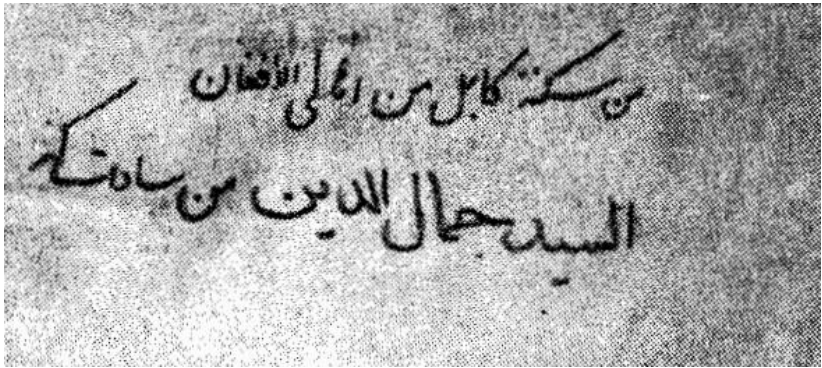
---

^{۳۸}- د افغاني سید جمال الدین خاطرات، ۳۲-۳۳م مخونه.

^{۳۹}- رشتيا، سید قاسم. سید جمال الدین افغاني و افغانستان. کابل، موسسه انتشارات بيهقي، ۱۳۵۵ش، ۱ مخ.

^{۴۰}- دغه سند لومړی وار په "مجموعه اسناد و مدارک چاپ نشده در باره سید جمال الدین مشهور به افغاني" کې خپور شوی. د پوهاند حبيبي په "نسب و زادگاه سید جمال الدین افغاني" (اووم مخ) او د استاد فضل الرحمن فاضل صاحب په "بیدارگر عصر" (۱۷۲م مخ) کې هم خپور شوی.

علامه افغاني په خپل لاس ليکلي چې د افغانستان د کونړ دی.

همدارنگه بل دليل چې د هر څېړونکي توجه جلبوي، د عروه الوثقی پر مشهورې مجلې د افغاني نوم ليکل دي. افغاني په خپله دغه مجله کې چې له پاریسه یې خپروله، پر لومړي مخ یې ليکلي "سید جمال الدین الحسیني الافغاني"^{۴۱}. علامه افغاني په خپله د دغې مجلې مسؤول و او ښکاره ده چې د افغاني تخلص یې په خپلې لارښوونې ليکل شوی.

کله چې د علامه سید جمال الدین افغاني شاگرد برهان الدین بلخي دا آواز واورېده چې خلک سید جمال الدین، ایرانی بولي، نو د افغاني هغه خبره چې ده ته یې کړې وه، وویل. بلخي ليکي:

په دې ورځو کې اورم چې ځیني خلک استاد (افغاني)، ایرانی بولي، نو د دې له پاره د افغاني هغه مرکه چې له ما سره یې کړې وه، دقیقاً یې نقلوم: (زه د کنړ له مشهورو ساداتو یم.. افغانستان کې زېږېدلی یم. شیخ جمال الدین چې بابي

^{۴۱}- فاضل، فضل الرحمن. بيدارگر عصر. کابل، وزارت اطلاعات و فرهنگ، ۲۰۰۸م، ۲۴۲م مخ.

سید جمال الدین افغاني | ۲۶

رئيس او ایرانی دی، چېرته چې زه تللی یم، هغه هم پټ تللی، همدا لامل دی چې ایرانیان یا خبر دي یا په ناخبرۍ ما شیخ جمال الدین گڼي، چې دا مطلقا دروغ دي. زه ځان ښه پېژنم، دا دی قسم خورم چې زه اصلا ایرانی نه یم او افغان یم، ټول افغانان ما پېژني او دا خبره تصدیقوي.^{۴۲}

سید جمال الدین افغاني په ډېرو لیکونو چې خلکو ته یې استولي دي او مجلو کې چې یې لیکنې خپرې شوي، له نامه سره یې افغاني لیکل شوي. استاد فضل الرحمن فاضل [پیداېښت ۱۳۳۶ش] لیکي چې د عروه الوثقی په کالم کې -چې عموما د کالم ځای لږ وي- حسيني او افغاني سره نه گډېدل، علامه جمال الدین به "افغاني" ته پر "حسینی" ترجیح ورکاوه.^{۴۳} څرنگه چې مخکې مو یادونه وکړه، علامه افغاني به په لیکونو کې هم خپل تخلص افغاني لیکه. د مثال په توگه مستر بلنت [۱۹۲۲-۱۸۴۰م] ته لیکل شوی لیک کې.^{۴۴}

کله چې د ایران شاه ناصر الدین ووژل شو او ایران له ترکیې غوښتل چې سید جمال الدین ورتسليم کړي، ترکیې د دې له پاره ایران ته ور نه کړ چې دی ایرانی نه دی. افغاني په خپله ترکی شاعر عبد الحق حامد [۱۸۵۱-۱۹۳۷م] ته د سلطان عبد الحمید ستاینه کړې وه چې دی یې ایران ته نه و تسلیم کړی، ځکه چې دی ایرانی نه دی. افغاني ویلي وو: "ایراني حکومت څو وارې گومان کړی و چې زه ایرانی یم.. او ته پوهېږې چې زه ایرانی نه یم..".^{۴۵}

---

^{۴۲} - نسب و زادگاه سید جمال الدین الافغاني، ۱۵-۱۶م مخونه.

^{۴۳} - تېر مصدر، ۱۶۹م مخ.

^{۴۴} - دغه لیک د استاد فاضل د "بیدارگر عصر" پر ۱۹۳م مخ لیدلای شئ.

^{۴۵} - فوزي، مصطفی. دعوه جمال الدین الافغاني. ریاض، دار الطیبه، ۱۹۸۳م، ۲۰۳م مخ.

سید جمال الدین افغاني | ۲۷

په تېرو مثالونو کې ښکاره شوه چې علامه سید جمال الدین افغاني به په خپله له خپل نامه سره د افغاني وروستاړی گڼاوه او علنا یې ویلې چې د ایران نه بلکې د افغانستان دی. افغاني په شیعیه مذاهبنو نقد کړی او له سنیانو سره یې په اساسي اختلافاتو کې د سنیانو نظر ته ترجیح ورکړې چې دا یې هم د سنیت او افغانیت ښه دلیل دی. خو بیا هم ځینې له دغو حقایقو سترگې پټوي او دغو اسنادو ته ماشومانه، شرموونکې او خندوونکي توجهات جوړوي.

دوی وايي چې علامه سید جمال الدین افغاني دغه اسنادو کې د منافقت له وجې له خپل نامه سره افغاني لیکل او خلکو ته یې ځان افغاني معرفي کاوه، په داسې حال کې چې دی افغاني نه و. دوی وايي چې دی د ایران د اسد آباد د سیمې و او د دې له پاره چې د اهل سنت په منځ کې محبوبیت پیدا کړي ځان یې افغاني باله!

د دې بې اساسې او وهمي دعوي په رد کې غواړم د سید صداقت او صراحت په اړه د نورو نظریات او ځانگړنې ولیکم، خو د دغه وهم و افترا حقیقت ښکاره شي.

د افغاني صراحت او صداقت

د علامه افغاني شاگردانو او هغه کسانو چې له ده سره يې ليدلي او ناسته ولاړه يې ورسره شوې، د ده په هکله وايي چې رښتيني سړی و او خپله خبره به يې سپينه او ښکاره کوله. مشهور ليکوال جرجي زيدان [۱۸۶۱-۱۹۱۴م] ليکي چې افغاني آزاد ضميره شخصيت و، سپينې خبرې به يې کولې او پاک نفسی سړی و.^{۴۶} د افغاني کوم صفات چې د هغه د صراحت په اړه جرجي زيدان ليکلي، باشا مخزومي کت مت همدغسې ليکلي. د افغاني ټول شاگردان په دې يوه خوله دي چې افغان تېز او صريح سړی و او خبره به يې نه پټوله.

جرجي زيدان د افغاني د هدف په اړه وايي چې که څوک د ده ژوند و کارنامې لنډې هم ولولي، پوهېږي چې د هغه هدف يوازې د يوه خليفه په اداره کې د اسلام يووالی و او په دې لاره کې يې هېڅ دنيوي تمه نه لرله.^{۴۷}

چرچيل [۱۸۴۹-۱۸۹۵م] هم له افغاني سره ليدلي وو. له افغاني سره له ملاقاته وروسته يې د ده د صفاتو په اړه ولغر بلنت ته ويلي وو: "شيخ جمال الدين رښتيني او صريح سړی و، چې خپله عقیده يې پرته له ملاحظې ويله".^{۴۸}

---

^{۴۶} - مشاهير الشرق، ۶۰م مخ.

^{۴۷} - سيد جمال الدين افغاني و افغانستان، ۹م مخ.

سید جمال الدین افغاني | ۲۹

دا وو د افغاني د صراحت په اړه د دوو داسې کسانو نظر چې نه د افغاني په دین کې ورسره شریک وو او نه یې له فکر سره موافق وو. خو دوی د هغه په اړه حقیقت بیان کړی او ښکاره کړې یې ده چې افغاني هېڅ منافقت نه لاره، بلکې حقیقت یې سپین ویلې.

پر شیعہ مذهب د افغانی ردونه

د امامی شیعہ مذهب په اړه هم د افغانی نظر ډېر اړین دی. ځکه چې خلک دی دغه مذهب ته منسوبوي، گورو چې علامه افغانی شیعہ مذهب ته د خپل مذهب او حقیقت په نظر گوري او که رد پرې کوي.

د افغانی د نظریاتو د برالا کولو په اړه ډېر مناسب مثال، د جعفری شیعہ گانو او خصوصاً د امامت په هکله د ده نظر دی. د جعفری شیعہ گانو په هکله علامه افغانی وايي:

[امامی شیعہ گان] یوازې پر دې چې د امام جعفر پیروان دي او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د کورنۍ په مینه کې غلو کوي او امام علي په نورو بهتر گني له مسلمانی څخه وځي نه او نه ښایي چې مور یې د اسلام له دایرې څخه خارج وگڼو.^{۴۹}

د جعفری یا امامی شیعہ گانو په اړه د سید جمال الدین د دغه نظر له جملو ښکاري چې هغه په خپله د جعفری شیعہ گانو دغه درې ټکو سره نه دی موافق. د دغه متن له سیاقه ښکاري چې افغانی د شیعہ مذهب دغه درې باورونه نه خوښوي، یعنی هغه په جعفری مذهب کې ننوتل، د نبی علیه السلام له کورنۍ سره په مینه کې افراط او د

^{۴۹} - د افغانی سید جمال الدین خاطرات، ۱۸۴ م مخ.

سید جمال الدین افغاني | ۳۱

علي کرم الله وجهه د فضيلت موضوعاتو کې نه دی موافق او غلطی یې گڼي، خو تر دې حده یې نه رسوي چې شيعه گان پرې له اسلامه وباسي او کافر یې کړي.

د امامت موضوع چې د جعفري شيعه گانو او د اهل سنت تر منځ يوه اختلافي موضوع ده^{۵۰}، سید جمال الدین یې په هکله وايي چې د خلافت په دغه ترتيب کې چې واقع شو، د امت خیر و، ځکه چې د لنډ عمر خاوند مخکې شو او اسلام ته یې خدمت وکړ. که چېرته حضرت علي لومړی وای، نو نورو ته به د اسلام د خدمت زمينه نه وای مساعده شوې، خو چې په دغه ترتيب راغلل، ټولو ته د اسلام د خدمت زمينه مساعده شوه.^{۵۱}

د خلافت په اړه چې کوم نظر علامه افغاني ورکړی، دا په هېڅ صورت شيعه گان نه خوښوي. شيعه گان نه يوازې دا چې له دغه ترتيب سره موافق نه دي، بلکې د اسلام درې لومړي خليفه گان ډېر بد ويني او سپک یې يادوي. که افغاني رښتيا هم ايراني شيعه وای، هېڅ کله به یې د خلافت په اړه داسې نظر نه وای ورکړی، ځکه د ده نظر کاملاً د اهل سنت عقیده ده.

همدارنگه د معصوم امام نظريه چې د شيعه گانو په مذهب کې له داسې مهمو مسایلو شمېرل کېږي چې آن جعفري مذهب پرې ولاړ دی او له دې باوره پرته سپری شيعه کېدای نه شي، افغاني دغه نظريه هم ردوي او وايي چې د معصوم امام اړتيا نه شته.

---

^{۵۰}- اهل سنه وايي راشد خلفا په هماغه ترتيب چې حاکمان شول، افضليت لري او همدا مناسب ترتيب و، خو شيعه وايي چې ابو بکر، عمر، او عثمان رضي الله عنهم د خلافت مستحقين نه وو، بلکې علي رضي الله عنه یې مستحق و او همدی بايد لومړی خليفه وای.

^{۵۱}- تېر مصدر، ۱۸۵م مخ.

سید جمال الدین افغانی | ۳۲

افغانی وایي "شریعت او ایمان کافی استاد دی، نو ځانگړي استاد ته چې معصوم امام دی، اړتیا نه شته." ^{۵۲}

جعفری شیعہ هېڅ کله نه وایي چې د معصوم امام اړتیا نه شته. دغه شیعہ گان دین له معصوم امامه پرته کامل نه گڼي! او دا اهل سنت دي چې په دین کې د معصوم امام اړتیا نه ویني. نو د معصوم امام په هکله د افغانی نظر کټ مټ د اهل سنت نظر دی.

له دې ټولو او له شیعہ مذهب سره د افغانی د تعامل له سیاقه ښکاري چې افغانی شیعہ مذهب نه، بلکې سني وسطي نظر یې لاره. ده غوښتل اسلامي سره یو کړي، خو د اهل سنت په فقهي او عقیدوي مذاهبو باوري و.

---

^{۵۲} - جمال الدین الافغانی، موقظ الشرق و فیلسوف الاسلام، ۴۰م مخ.

د نظریې پټولو په اړه د افغاني رایه

اوس د دې شېبې رد ته راځو چې ادعا کېږي چې افغاني حقایق مخفي کول او خپله اصلي څېره یې له خلکو پټوله. گورو چې افغاني د پټولو او مخفي کولو په اړه څه نظر لري؟

د سید جمال الدین افغاني مشهور شاگرد او د خاطراتو د کتاب لیکوال، مرحوم مخزومي، چې افغاني یې څنگه لیدلی، هماغسې لیکلې یې پرې کړي، ډېر بې ځایه ستاینه یې عادت نه دی او ځینې داسې لیکل یې هم کړي، چې کېدای شي هر څوک یې خپل ستر استاد پسې ونه لیکي، دی د افغاني د نظریاتو د پټولو په اړه لیکي:

د پردې خبره به یې ډېره پټه ساتله او له چا سره به یې نه برالا کوله او خپل خاص آراء او افکار به یې په جرات سره برالا کول او پټول به یې نه. داسې چې مور به د ده دغې سنجې [خوی] حیران پاتې کېدو او تاویل به مو نشو ورته موندلای، ځکه چې د جمهورو په مذهب د حکیم او حکمت له لوازمو څخه کتمان دی او چې له ده څخه به پوښتنه وشوه، ده به ویل: (زه په دې جهان کې داسې کار او داسې خبره نه گورم چې کتمان او پټول به یې لازم وي مگر دا چې ښکاره کولو کې یې عیب او عار وي) ..

سید جمال الدین افغاني | ۳۴

هغه څوک چې ښه گڼي چې هر څه چې وايي او يا ورته ويل کېږي پټ اوسي، له نفاق نه پرته د بل څه اميد او هيله ورته کېدای نشي، نه بايد هغه ته نارينه وويل شي او نه نارينه ته ورته وبلل شي او چا ته چې نارينتوب ښه ښکاري بايد هر څه برالا کاندې...

بهترين څيز او ډېره ښه خبره چې ما د مروت په باب اورېدلې دا ده چې: (په پټه هغه کار مه کوه چې په برالا يې شرمېږي).^{۵۳}

د نظرياتو او حقايقو پټولو په اړه مو د افغاني سپين او ښکاره نظر ولوست. افغاني څومره صريح او ښکاره د حقايقو پټول غندي! ومولوستل چې افغاني د حقايقو پټولو ته له منافقته پرته بل نوم نه ورکوي او پټوونکی يې نارينه نه گڼي. دا د افغاني د افغانيت او سنيت ډېره ښه نښه ده. ځکه چې جعفري شيعه گان په تقیې^{۵۴} باور لري او افغاني په ښکاره تقیه ردوي او وايي چې په پټه هغه کار مه کوه چې په برالا يې شرمېږي.

---

^{۵۳} - د افغاني سید جمال الدین خاطرات، ۹۲-۹۳م مخونه.

^{۵۴} - تقیه یعنی د دیني او دنیایي ضرر د مخنیوي له پاره د خپلو عقایدو پټول. د امامي شيعه گانو له نظره تقیه جواز لري.

د افغانی شاگردان څه وایي؟

د ځان په هکله د یوه شخص نظر تر بل هر چا موثق او باوري دی. ځکه دی تر نورو ځان ښه پېژني. خو هغسې شاگردان چې شپه و ورځ له استاد سره ګرځي او مریدي یې کوي، د هغوی نظر هم ډېر موثق او باوري وي. د افغانی په هکله یې شاگردانو خپل نظرونه ورکړي. محمد عبده د ده ډېر صمیمي او ده ته نږدې شاگرد و. ډېر څه یې ترې زده کړي او ډېر کله به ورسره و. د افغانی د ژوند ډېره مهمه مرحله - د "عروه الوثقی" خپرولو- کې یې شاگرد محمد عبده ورسره مل و. کله چې د افغانی د ژوند په هکله پوښتنې رامنځ ته شوې. امام محمد عبده د علامه افغانی په هکله یوه لیکنه وکړه.

محمد عبده د افغانی د وطن او ځای په هکله لیکي:

سید جمال الدین د کونړ په اسعد آباد نومي کلي کې په ۱۲۵۴ هجري کال کې وزېږېد او له خپل پلار سره کابل ته راوستل شو او په اته کلنۍ کې یې په زده کړو پیل وکړ او پلار یې د ده روزنې ته خاصه پاملرنه درلوده؛ ځکه چې پلار ته یې څرګنده شوې وه چې قوي فطرت، سرشاره ذکا او نوراني قریحه لري.^{۰۰}

همدارنگه د علامه افغانی د فقهي مذهب په اړه محمد عبده لیکي:

---

^{۰۰}- د افغانی سید جمال الدین خاطرات، ۳۶م مخ.

سید جمال الدین افغانی | ۳۶

افغان سید جمال الدین حنفي مذهبه او په صحيحو ستو یې ټینگ ایمان او قوي عقیده لرله. که څه هم نوموړی په خپله عقیده کې د نورو په څېر مقلد سپری نه و، خو بیا یې هم د صوفیه ساداتو مذهب ته کلک ارادت درلود او تل یې غوښتل چې د خپل مذهب فرضونه په ښه توګه ادا او یوه شېبه هم ورڅخه غافله نه شي. سید جمال الدین د خپل مذهب په اصولو او فروعو عمل کاوه او له بلې خوا یې دیني عقیده دومره قوي وه، چې د هغه وخت بل هېڅ مسلمان وکړی د هغه درجې ته نه شي رسېدلی.^{۵۶}

د افغانی سید جمال الدین حنفیت او افغانیت یا سنیت او افغانیت سره تړلی دي، ځکه چې د کونړ په دغه سیمه کې ټول حنفي مسلمانان دي او د ایران په همدان کې شیعه ګان اوسېږي، همدا ده چې ځینې ایرانیان هڅه کوي، افغانی، ایرانی ثابت کړي، چې شیعه وبلل شي او یا یې شیعت ثابت کړي چې ایرانی وبلل شي، خو شاګرد یې محمد عبده د ده د حنفیت په اړه سپینه خبره کړې.^{۵۷}

یو وار امام محمد عبده د عروه الوثقی په جمعیت کې د مذهب په هکله وپوښتل شو. محمد عبده یې ځواب کې وویل چې مور اشعریان او ماتریدیان سنیان یو او په عباداتو کې د څلورو سني مذاهبو مقلدین یو.^{۵۸}

---

^{۵۶} - رافعي، عبد الرحمن. افغان سید جمال الدین. پېښور، دانش خپرندویه ټولنه، ۲۰۰۷م، ژباړن: عبدالمحمد مموزی، ۶۳-۶۴م مخونه.

^{۵۷} - امام محمد عبده وايي چې حنفي مذهبی دی او استاد فضل الرحمن فاضل په "بیدارګر عصر" کې داسې اسناد وړاندې کړي چې د امام محمد عبده نظر تصدیقوي. د تفصیل له پاره دې د یاد کتاب ۱۴۱م مخ وکتل شي.

^{۵۸} - جمال الدین الافغانی، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ۳۸م مخ.

سید جمال الدین افغاني | ۳۷

لکه څنگه چې مو د امام محمد عبده نظر ولوست، په عقیده کې افغاني د اهل سنت په عقایدو باوري و او په عقیده کې ستر سني امامان ابو الحسن اشعري [۸۷۴-۹۳۶م] او ابو منصور ماتريدي [وفات ۳۳۳ هجري] په درنښت يادوي. استاد فضل الرحمن فاضل په دې باور دی چې علامه افغاني په عقیدوي مذهب کې سني اشعري و. فاضل صاحب اووه دلایل لیکي چې سید جمال الدین اشعري و. خو کوم دلایل چې فاضل صاحب د علامه افغاني د اشعریت له پاره وړاندې کوي، تر ډېره دا دي چې افغاني امام اشعري ته په درناوي قایل و.^{۵۹} خو دا چې حنفیان ډېری په ماتريدي مذهب دي، نو کېدای شي د علامه افغاني مذهب هم ماتريدي وي او ماتريدیان خو امام اشعري ته ډېر درنښت لري. د ماتريدیت د ادعا يو دليل دا هم کېدای شي چې امام محمد عبده ويلي چې په مور (د عروه الوثقی ټیم) کې ماتريدیان هم شته.

---

^{۵۹} د تفصیل له پاره دې د "بیدارگر عصر" له ۱۴۵م مخ نه نیولې تر ۱۵۰ پورې وکتل شي.

سید جمال الدین افغانی | ۳۸

د فاضل صاحب یوازې دوه دلیله د ده ادعا خُواکمنوي، یو دا چې افغانی لیکي "وهو رای الاشعري وراى کثیر من اصحابنا". په اسلامي مذاهبو کې، خصوصاً حنفیان د اصحابنا کلمه د خپل مذهب علماوو ته استعمالوي، خو دلته یوه خبره شته، هغه دا چې افغانی امام اشعري او خپل

د علامه افغانی هغه تصویر چې خپل وطندار شاگرد،

برهان الدین بلخي ته یې ډالۍ کړی و.

اصحاب بېل یادوي، کېدای شي د ده له اصحابو موخه ماتریدي امامان وي. همدارنگه د فاضل صاحب اووم دلیل کې امام اشعري او ماتریدي، دواړو ته افغانی صاحب د "مشایخنا" لفظ استعمال کړی، چې دلته هم دقیقاً نه واضح کېږي چې افغانی ماتریدي دی او که اشعري. په هر حال، دوکتور محمد عماره خو وایي چې افغانی د یوه معین مذهب مقلد نه و. علامه افغانی به یا اشعري وي یا ماتریدي خو

سید جمال الدین افغاني | ۳۹

په دې ډېر دلایل شته چې بنسکاره کوي چې افغاني شيعه مذهب ردوي او عقیده يې له اهل سنته پرته کوم بل مذهب نه و.^{۶۰}

د افغاني په اړه يې بل مشهور شاگرد او د خاطراتو د کتاب ليکوال، محمد باشا المخزومي چې له علامه افغاني سره پنځه کال، له ۱۸۹۲ تر ۱۸۹۷ ميلادي کاله پورې ورسره مل و^{۶۱}، دی هم وايي چې د افغانستان له اسعد آباد څخه دی او په مذهب حنفي دی. د سيد جمال الدين مشهور افغان شاگرد، برهان الدين بلخي چې خپل مشهور عکس يې هم ده ته ډالۍ کړی، د افغاني په اړه بنسکاره ويلي چې د ايرانيت دعوه يې دروغ ده، سيد جمال الدين ايراني نه، افغان دی.^{۶۲}

استاد عبد الرحمن الرافي [۱۸۸۹-۱۹۶۶م] د افغاني صاحب د افغانيت په اړه وايي: "او ځينو متشککينو او مغرضو کسانو گومان کړی و چې افغاني ايراني دی. په دغه گومان دوی خلک مشکوکوي".^{۶۳}

اديب اسحاق [۱۸۵۶-۱۸۸۵م] او د افغاني نور نږدې شاگردان او معاصرین تقريبا ً ټول په دې يوه خوله دي چې سيد جمال الدين د افغانستان د کونړ دی او په مذهب حنفي، په عقیده کې هم سني مذاهبو ته منسوب دی.

---

^{۶۰}- جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ۴۰ مخ.

^{۶۱}- دعوه جمال الدين الافغاني، ۳۱۵ مخ.

^{۶۲}- نسب و زادگاه سيد جمال الدين الافغاني، ۱۵ مخ.

^{۶۳}- دعوه جمال الدين الافغاني، ۲۰۳ مخ.

د میرزا لطف الله کتاب

په ۱۹۲۶ میلادي کال کې په برلین کې د "شرح حال و آثار سید جمال الدین اسد آبادي مشهور به افغانی" په نامه کتاب چاپ شو. د کتاب لیکوال میرزا لطف الله خان دی او دعا کوي چې د سید جمال الدین افغانی خوریه دی. لیکوال د افغانی د کورنۍ هدیره ده د ایرانيټ دلیل ښيي.

دغه کتاب د افغان محققینو او اسلامي مفکرینو له لورې رد شوی، ځکه ډېر تناقضات لري، چې ښکاره کوي چې د افغانی د نسب کومه شجره چې میرزا لطف الله وړاندې کوي، جعلی او د ده له لورې جوړه شوې ده.

افغان لیکوال دوکتور سعید افغانی [۱۹۲۲-۱۹۸۵م] د میرزا لطف الله دغه دعوې په سختو الفاظو کې رد کړې. سعید افغانی د میرزا لطف الله دعوې سسته، بې دلیلې وینا، دروغ او گمراهي بولي او وایي چې دغه ادعا هېڅ حقیقت نه لري.^{۶۴}

مصري مفکر استاد محمود ابو ریه [۱۸۸۹-۱۹۵۷م] د میرزا لطف الله دعوې چټیات او لېونتوب بللی، ابو ریه وایي چې د لطف الله خان کتاب آن په دې نه ارزي چې د قلم

---

^{۶۴} - د شرق نابغه، ۱۰م مخ.

سید جمال الدین افغاني | ۴۱

رنگ پرې مصرف شي، خو د دې له پاره پرې رد ليکي چې لهوتوب او چتيايات يې رسوا شي.^{۶۵}

پوهاند عبد الحی حبيبي [۱۹۱۰-۱۹۸۴م] هم د علامه افغاني د نسب په اړه يو کتاب ليکلی او د ميرزا لطف الله د کتاب تناقضات يې ايستلي او په ډېره سره سينه يې د یاد کتاب غلطی په اثبات رسولي.

د علامه افغاني د نسب هغه شجره چې ميرزا لطف الله وړاندې کړې، پوهاند حبيبي څېړلې او په څو سطرونو کې يې دوه تضاده ليدلي. علامه حبيبي ليکي:

د بناغلي ميرزا په شجره کې په څو سطرونو کې دوه تضاده شته دي. لومړی دا چې وايي: هو سيد صفدر، بن علي، بن مير رضي الدين محمد الحسيني شيخ الاسلام، بن مير زين الدين الحسيني القاضي، بن مير ظهير الدين محمد الحسيني شيخ الاسلام، بن مير اصيل الدين محمد الحسيني شيخ الاسلام.

په داسې حال کې چې دوه سطره وروسته ليکي: د سيد مور سکينه بېگم بنت مير شرف الدين الحسيني القاضي دی، چې له مير رضي الدين سره ورور و، او دواړه د مير اصيل الدين زامن دي.

په لومړۍ شجره کې مير رضي الدين د زين الدين زوی دی په داسې حال کې چې مير رضي او مير شرف دواړه وروڼه د مير اصيل الدين زامن دي!

دغه تضاد او دوه رنگي په خپله د شجرې صحت تر سوال لاندې راولي او ناسم والی يې ښکاره کوي.^{۶۶}

^{۶۵}- تېر مصدر، ۱۱م مخ.

^{۶۶}- نسب و زادگاه سيد جمال الدين الافغاني، ۲۱-۲۲م مخونه.

سید جمال الدین افغاني | ۴۲

مرحوم عبد الحى حبيبي د ميرزا لطف الله د كتاب يو بلې غلطۍ ته هم ځير شوى. ميرزا لطف الله په خپل ياد كتاب كې څو وارې وايي چې ايران ته د علامه سيد جمال الدين په دوو سفرونو كې ورسره و، په داسې حال كې چې په خپله يوه ليك كې د علامه سيد جمال الدين د ليدلو هيله ښكاره كوي او تعجب كوي چې تر اوسه يې سيد جمال الدين نه دى ليدلى! حبيبي صاحب وايي چې ميرزا لطف الله د سيد جمال الدين د ايران په وروستي سفر كې ورسره ليدلى او تهران كې يې په تېرو دوو نورو سفرونو كې ورسره نه دي ليدلي.^{۶۷}

د ميرزا لطف الله د كتاب او د شجرې يوه بله ستره، نه جبيره كېدونكې او نه توجهه كېدونكې غلطې چې علامه حبيبي ورته ځير شوى، دا ده چې د سيد جمال الدين د پلار (سيد صفدر) او د نيکه (سيد علي) تر منځ ۲۵۰ كاله عمري فاصله ده. يعنې د ميرزا لطف الله په شجره كې د سيد علي له خپل زوى سيد صفدر څخه دوه نيم سوه كاله مخكې اوسېده! چې دا په خپله د دغه كتاب او شجرې جعلې توب او فساد ښكاره كوي.^{۶۸}

استاد فضل الرحمن فاضل هم دغه شجره تفصيلي څېړلې او بلا ډېرې غلطۍ يې په كې موندلي دي چې پر شجرې شته شكونه په يقين بدلوي.^{۶۹}

---

^{۶۷}- تېر مصدر، ۲۲-۲۳م مخونه.

^{۶۸}- تېر مصدر، ۲۵م مخ.

^{۶۹}- د تفصيل له پاره دې د استاد فضل الرحمن فاضل "بیدارگر عصر"، ۱۸۳-۱۸۶م مخونه وکتل شي.

د ایرانیت دعوه او رد یې

کله چې افغانی د یوه ستر شخصیت په نامه وپېژندل شو او په ټوله نړۍ کې د ده د پوهې او وینښونې غږ خپور شو، ډېرو پرې دعوه وکړه. ایرانیانو چې په ډېرې بې شرمۍ یې له خپل هېواده شړلی و، هم په دې دعوه کې راگډ شول. د دوی دلایل که څه هم په علم و عقل برابر نه دي، خو د شبېه د له منځه وړلو په خاطر یې دلایل او رد یې لیکو:

۱. د افغانی ډېری دښمنان او د دوستۍ ځینې مدعیان وايي چې افغانی اصلاً د افغانستان نه، د ایران د همدان د اسد آباد د کلي دی او د ده د کورنۍ غړي او بقایا تر اوسه هلته شته.

دوکتور محمد عماره د دغې ادعا په رد کې وايي چې کېدای شي د ده کورنۍ ایران ته کډه شوي وي، ځکه چې امیر دوست محمد خان دغه کورنۍ له کونړه کابل ته انتقال کړه. بیا کېدای شي دوی د علامه افغانی په څېر کابل کې نه وي پاتې شوي او ایران ته نقل شوي وي. همدا لامل دی چې اوس هم دغه کورنۍ خان په "جمالی" معرفي کوي.^{۷۰}

^{۷۰} جمال الدین افغانی، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام، ۲۱-۲۲م مخونه.

مرحوم استاد عبد الحی حبیبی هم د خپل تحقیق په پایله کې وایي چې اسناد ښکاره کوي چې د کونړ سادات د همدان له ساداتو سره د خپلولی اړیکه لرله او ځینې خپلوان یې همالته اوسېدلي او همالته مړه شوي دي. استاد حبیبی هم د دوکتور محمد عماره په څېر نظر ورکړی او وایي چې د علامه افغانی کورنۍ له کونړه همدان ته هجرت کړی.^{۷۱}

خو ځینې نور محققین اصلا دا ادعا ردوي چې د دوی کورنۍ دې په ایران کې اوسېږي. دوی په دې اند دي چې د علامه سید جمال الدین کورنۍ ایران کې نه شته.

۲. د دوی بل دلیل چې علامه افغانی یې پرې پر ایرانیتوب متهم کړی، د سید جمال الدین د پلار نوم دی. لکه څنګه چې مخکې مو یادونه وکړه، د پلار نوم یې سید صفدر و. دوی وایي صفدر له دوو کلمو جوړ شوی، "صف" او "در". "صف" یعنې کتار او "در" په فارسي کې څېرې کوونکي ته وایي. صفدر یعنې کتار پرې کوونکی یا کتار څیرې کوونکی او دا صفت ایرانیانو حضرت علي کرم الله وجهه ته ورکړی. نو دا لقب له شیعې گانو پرته بل څوک نه پېژني، نو د سید جمال الدین کورنۍ شیعې گان وو.^{۷۲}

استاد سعید افغانی په خپل کتاب "د شرق نابغه" کې دغې دعوی ته ځواب ورکړی. هغه وایي چې د صفدر نوم یوازې په ایرانیانو منحصر نه دی، بلکې افغانانو کې هم دا نوم مروج دی. سعید افغانی صاحب وایي چې له ده سره د صفدر په نامه چا کار کاوه او د کونړ په ساداتو کې د صفدر په نامه یو کس شته.^{۷۳}

۷۱- نسب و زادگاه سید جمال الدین الافغانی، ۶۴م مخ.

۷۲- جمال الدین الافغانی، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام، ۲۲م مخ.

۷۳- دعوه جمال الدین الافغانی، ۲۰۷م مخ.

د سعید افغاني صاحب دغه نظر کې چې د صفدر نوم په افغانستان کې شته، ځینو مغرضینو شک کړی او ویلي چې یوازې سعید افغاني دغه خبره کړې، خو دا د هغوی خپل مشکل دی چې له افغاني ټولني نا خبره دي. څوک چې په افغانستان کې اوسېږي، پوهېږي چې د صفدر نوم څومره عام دی. زما اوس هم په یاد دي، د ښوونځي په ابتدايه دوره کې مو د یوه ټولگیوال د پلار نوم صفدر و.

٣. د افغاني د تشیع د مدعیانو بل دلیل دا دی چې افغاني فلسفي علوم لوستي وو او په منطق او علم الکلام کې یې ډېره پوهه لرله. دوی داسې گومان کوي چې دغه علومو کې یوازې شیعیه گان پوهېږي او اهل سنت به فقه، اصول، حدیث، تفسیر، ژبه او ادبیات لوستل!^{٧٤} خو حقیقت داسې نه دی. افغاني په اهل سنت کې لومړی فیلسوف نه دی، بلکې په اهل سنت کې ډېر ستر فلسفيان تېر شوي. ابو حامد الغزالي، فخر الدین الرازي، ابن سینا، ابن رشد، فارابي او نور ستر فلسفيان ټول سنيان وو.

دوکتور محمد عماره دې شېبې ته په رد کې وايي چې په اسلامي نړۍ کې معتزله د علم کلام مؤسسین وو، په داسې حال کې چې دوی شیعیه گان نه وو. عماره وايي چې عبد الرحمن الکواکبي [١٨٥٤م-١٩٠٢] د سید جمال الدین معاصر دی، کواکبي په داسې حال کې چې سني و، په ژوند کې یې لولو چې د زده کړې په پیل کې یې منطق، ریاضي او نور ډېر هغه علوم لوستي وو چې سید جمال الدین هم لوستي وو.^{٧٥}

^{٧٤}- جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ٢٤م مخ.

^{٧٥}- تېر مصدر، ٢٥م مخ.

سید جمال الدین افغاني | ٤٦

٤. د دوی بل دلیل دا دی چې سید جمال الدین دوه وارې ایران ته د شاه له لورې بلل شوی و او آن د لومړي وزارت د منلو بلنه هم ورکړل شوې وه.^{٧٦} دوی وايي چې سید جمال الدین حتمي ايراني وو، که نه شاه ولې دومره ارزښت ورکاوه!

د دوی دغه دلیل اصلا پر دوی دلیل جوړوي. ځکه سید جمال الادي دغه وخت کې ډېر مشهور و او د اسلامي نړۍ په سطحه شخصیت و، هر چا غوښتل د ده له پوهې او ذکاوته گټه پورته کړي. سلطان عبد الحمید هم دغسې ارزښت ورکاوه، دا خو د افغاني د ترکیت دلیل نه شي جوړېدای. بلکې همدا دلیل یې د افغانیت ښکارندويي کوي، ځکه افغاني کلونه پخوا، هغه وخت کې زلمی و او دومره مشهور هم نه و، په افغانستان کې لومړی وزیر شو. له دې ښکاري چې افغاني د افغانستان د کونړ و.

٥. یو بل دلیل چې ځینې مغرضین یې د افغاني د ايرانیت له پاره کاروي دا دی چې افغاني ښه او روانه فصیحه عربي وینا کوله او د جرغي زیدان هغه خبره دلیل نیسي چې ویل یې چې په شرق کې د ده په څېر بل ویناوال نه شته. دوی وايي چې یو څوک چې په افغانستان کې اوسېدلی وي څنگه کولای شي چې په عربي ژبه دغسې برلاسی ولري او په عربي دومره ښه وینا وکړي؟!^{٧٧}

د دوی دغه دلیل، له افغانانو او ايرانيانو سره د دوی نا آشنایي ښيي، ځکه افغانان عموماً په ژبو کې ډېر ښه دي او په ځانگړې توگه عربي خو داسې وینا کولای شي چې عرب پرې نه پوهېږي چې افغان به وي. د دې په مقابل کې ايرانيان فارسي ځپلې عربي وايي چې له ورايه ښکاري چې ايرانيان دي. نو دا هېڅ پر ځای دلیل نه دی.

---

^{٧٦} - دعوه جمال الدین الافغاني، ٢١٣م مخ.

^{٧٧} - تېر مصدر، ٢١٥م مخ.

سید جمال الدین افغاني | ۴۷

استاد فضل الرحمن فاضل وایي چې د افغاني له فارسي ليکلو ښکاري چې مورنۍ ژبه يې پښتو ده، ځکه پښتو ځپلې فارسي ليکي.^{۷۸}

۶. دوی وایي چې علامه افغاني په ایرانی لهجه فارسي غږېده، نو ایرانی و!^{۷۹} د دې دعوي لومړی ځواب خو دا دی چې افغاني د ژبو په زده کړه کم نظيره برلاسی لاره، نو کېدای شي زده کړې يې وي. دويمه خبره دا ده چې افغاني خو په ډېر کوچنيتوب کې ایران ته تللی او هلته يې زده کړې هم کړي، نو ښکاره ده چې ماشومان ژبې او لهجه ژر زده کوي. درېيم رد د استاد فاضل نظر دی، لکه څنگه چې مخکې مو وويل، استاد فاضل وایي چې افغاني په خپل فارسي کتاب کې پښتو ځپلې فارسي ليکلې چې ښکاري چې د افغاني مورنۍ ژبه پښتو ده، نه فارسي.

۷. د علامه سید جمال الدین د ايرانيت د دعوی پلويان دا دليل هم يادوي چې د عروه الوثقی په ځينو ليکنو کې ځينې داسې کيسې او مثالونه ياد شوي چې يوازې په ایران او عراق کې استعمالېږي، نو سید جمال الدین، ایرانی دی!^{۸۰}

دا دليل معقول نه دی، ځکه افغاني په ایران او عراق کې ژوند کړی. افغاني نابغه و او د هر ځای خبرې او کيسې يې زده کړي دي، نو ليکنو کې به يې ليکلې وي. افغاني خو په فرانسې، روس او نورو هېوادونو کې هم وخت تېر کړی، که چېرته کومه روسي کيسه وليکي، دا د دې دليل کېدای شي چې افغاني روسی و؟!

بله دا چې د همدغه تور څښتن بل پرگراف کې ليکي چې محمد عبده هم د شيعه علماوو ځينې خبرې ليکلي.. خو دی په دې قانع دی چې محمد عبده ایرانی نه و. دا

---

^{۷۸}- بيدارگر عصر، ۱۵۵م مخ.

^{۷۹}- دعوه جمال الدين الافغاني، ۲۲۱م مخ.

^{۸۰}- تېر مصدر، ۲۱۵م مخ.

په خپله د دې دلیل دی چې ستر شخصیتونه چې چېرته واوسي د خلکو په عادتونو او رواجونو ژر پوهېږي او ځینې کیسې او مثالونه یې حتمي زده کوي. محمد عبده چې آن ایران ته تللی هم نه و، د ایراني پوهانو له کیسو او اقوالو خبر و، نو څوک دعوه کولای شي چې دی هم ایراني و؟!

۸. د دوی د دعوي بل دلیل، د دوکتور عماره خبره، ځینې کاغذونه دي چې دوی یې اسناد او وثایق گڼي او افغاني پرې ایراني بولي. دوی دوه تذکرې خپرې کړي چې د جمال الدین په نامه وتلي. یوه په قاهره کې د ایران له قونسلگری راولې او به په ویانا ښار کې، نو دوی وايي چې دغه تذکرې دی ایراني ثابتوي!^{۸۱}

دوکتور محمد عماره دغه دعوه تفصیلي رد کړې. لومړی رد یې دا دی چې د قاهرې له قونسلگری چې کومه تذکره وتلې، د "السید المحترم جمال الدین" په نامه وتلې، جمال الدین نامي خو ډېر دي، څوک ویلای شي چې دا به سید جمال الدین افغاني وي. دویمه خبره دا چې تذکره کې لیکل شوي چې اسلامبول ته روان دی او تاریخ یې ۱۲۸۸ هجري دی. دوکتور عماره وايي چې په دغه تاریخ کې افغاني په مصر کې و، اسلامبول ته نه و تللی، نو یا خو دا تذکره د کوم بل چا ده او یا جعلی ده.

د ویانا ښار په تذکره کې د سید جمال الدین نوم "شیخ جمال الدین الحسیني" لیکل شوی. دوکتور محمد عماره وايي چې جمال الدین په خپل نامه کې سید لیکه او شیخ یې نه دی لیکلی.^{۸۲}

د همدغې تذکرې په باب محمد عماره په "جمال الدین الافغاني المفتري علیه" کې یو بل ډېر جالب ټکي ته هم اشاره کوي. دوکتور عماره وايي چې ایرانیان او هغه څوک

^{۸۱} - جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ۳۰-۳۱م مخونه.

^{۸۲} - تېر مصدر، ۳۳-۳۱م مخونه.

سید جمال الدین افغانی | ۴۹

چې سید ایرانی بولي، وایي چې ده خپل ایرانیت پټاوه، نو پوښتنه دا دی چې سید جمال الدین د سني اسلام ستر مرکز اسلامبول ته روان و او خپله تذکره یې له ایرانه اخیسته او ځان یې ایرانی باله! په داسې حال کې چې د سید او د سني اسلام مرکز تر منځ شدیدې جگړه هم وه!^{۸۳} دا ډېره معقوله پوښتنه ده او د سید د ایرانیت د مدعیانو یو بل تناقض ښکاره کوي.

پورتني دلایل د سید جمال الدین د ایرانیت د مدعیانو اساسي دلایل دي. نور ډېر کمزوري دلایل یې هم وړاندې کړي، چې د استاد محمود ابو ریه خبره آن په دې نه ارزوي چې د قلم رنگ پرې مصرف شي او که د ټولو دلایل ځوابوو، کېدای شي د دغې لیکنې د بې ځایه او ردوالي سبب شي.

---

^{۸۳} - جمال الدین الافغانی المفتري علیه، ۱۳۸ م مخ.

افغاني او ماسونېزم^{۸۴}

سید جمال الدین افغاني ماسونیت ته ننوتلی و او آن تر ریاسته په کې رسېدلی و، چې د ده د شخصیت دغه برخه یې دښمنانو ته د تورنولو او بدنامولو ښه موقع په لاس ورکړې. د سید جمال الدین دښمنان چې موخه یې حق ته رسېدل نه، بلکې د ده د شخصیت متضرر کول او تور ښودل دي، د ماسونیت په موضوع کې هم، پرته له څېړنې او حقپالنې، دی بدناموي. که چېرته په ماسونیت کې د ده ننوتلو ته له یوه بل اړخه وگورو، د افغاني د دښمنانو او د ایرانیانو د ایرانیت او شیعیت دعوا په کې په خپله حل کېږي. دوی وایي چې افغاني خپل اصلي او حقیقي شخصیت پتپاوه، دلته سوال دا دی چې که چېرته افغاني خپل اصلي حقیقت پتپاوه، نو ماسونیت ته یې دننه کېدل ولې نه دي پټ کړي، بلکې ټولو ته معلوم دي او آن شاگردانو یې پرې اعتراف کړی؟!

د افغاني دښمنان په دغسې ډېرو تناقضاتو او تضادونو کې گیر دي، چې ځوابولای یې نه شي، خو زموږ د بحث موضوع دا ده چې افغاني ولې ماسونیت ته دننه شوی و؟

---

^{۸۴} - ماسونېزم مخفي تروریستي یهودي حرکت دی، خلک الحاد او فساد ته بلي او پر نړۍ د یهودو واکمني یې موخه ده، چې خپل پټ اهداف یې د آزادۍ، ورورگلوۍ، مساوات، انسانیت په ښکلی شعار کې پټ کړي. (الموسوعه المیسره في الادیان والمذاهب والاحزاب المعاصره)

سید جمال الدین افغاني | ۵۱

د دې پوښتنې له ځوابه مخکې باید ووايو چې د افغاني تقریبا ټول شاگردان په دې اعتراف کوي چې افغاني ماسونیت ته دننه شوی و. محمد عبده، رشید رضا [۱۸۶۵-۱۹۳۵م]، ادیب اسحاق او نورو یې ماسونیت منلی. محمد باشا مخزومي یې په اړه تفصیلي لیکل کړي.

باشا مخزومي لیکي چې افغاني فطرتا سیاست ته میلان لاره او د سیاست په باریکيو پوه و.. دغه وخت کې استعمارگرو لاسوهنې په ډېرېدو وې، نو د مصر حالت ته د تغییر په موخه ماسونېزم ته ورغی.. د افغاني لومړۍ نیوکه پر هغه چا وه چې ویل یې چې ماسونېزم له سیاست سره کار نه لري.. دغه ډول خبرو افغاني غوسه کړ او ماسونیانو ته یې ډېرې توندې خبرې وکړې. افغاني وویل چې ما گومان کاوه چې دغه ډله د "آزادی، ورورلی، مساوات" د رامنځ ته کولو او د ظلم د له منځه وړلو له پاره جوړه شوې^{۸۵} خو که له دوی سره دا ویره وي چې حکومت د دوی په مقابل کې راپورته نه شي او ویې نه نیسي، نو بیا دا ډله هېڅ کار نه شي کولای.^{۸۶}

سید جمال الدین په دغه غونډه کې د ده او د ماسونیت په اړه سپیناوی کړی. هغه دا پوښتنه ځواب کړې چې ولې ماسونیت ته تللی و او ماسونیت یې څومره پېژانده. افغاني وویل:

ما دا خبره دردوي چې زه په دې صفت چې د ماسونیانو د ډلې یو غړی یم د ماسونیت تعریف نه پېژنم او نه پوهېرم چې دا څه شی دی؟ او نه د هغه صورت

---

^{۸۵}- له دې جملې ښکاري چې علامه افغاني ماسونېزم ته د دې له پاره ننوتلی و چې آزادي راولي او د ظلم مخه ونیسي، خو چې کله یې ولیدل چې دا هسې شعارونه دي او حقیقت بل څه دی، نو ماسونېزم یې پرېښود.

^{۸۶}- د افغاني سید جمال الدین خاطرات، ۵۰-۵۱م مخونه.

سید جمال الدین افغاني | ۵۲

زما په ذهن کې شته او نه یې یو صفت راته معلوم دی چې د هغه په وسیله سړی د دغې ډلې غړی کېدای او په کې داخلېدای شي.

لومړنۍ څیز چې زه یې واداره کړلم چې د احرارو [ماسونېزم] په ډله کې داخل شم، هغه دغه خطیر عنوان و، چې په غټو تورو لیکل شوي و (حریت، مساوات، ورورگلوې) غرض یې: (د انساني گټو تامین، د ظلم د مایو ړنگول، او د مطلق عدل د مبادیو ټینګول دي) او له دغو عباراتو څخه ما ته د ماسونیت تعریف او معنا څرګنده شوه او پوه شوم چې دا مبادي د کار همت، د نفس لوړتیا غواړي او دا ایجابوي چې له ظلم سره د مقاومت په لار کې د مرګ او بند پروا ونه کړي او هر څه آسانه وېولي.^{۸۷}

افغاني په دغه وینا کې برسېره کوي چې کله چې ماسونېزم ته ننوته، د ماسونېزم په تعریف هم نه و پوه او نه پوهېده چې څوک یې پر مخ بیايي او څه کوي. یوازینی شعار چې افغاني یې جلب کړی او ماسونېزم ته د ننوتلو لامل یې ګرځېدلی، هغه د آزادی، ورورولۍ او مساوات شعار و چې افغاني د دغسې غورځنګ تېری و. افغاني غوښتل چې د ظلم و استعمار مخه ونیسي، خلک آزاد کړي او عدالت رامنځ ته کړي، خو چې ماسونیت کې یې ډار ولید او پوه شو چې دوی د دغو سترو اهدافو له پاره کار نه کوي، ماسونېزم یې پرېښود او ملي غورځنګ کې ګډ شو.

استاد انور جندي [۱۹۱۷-۲۰۰۲م] وايي چې افغاني ځکه ماسونیت ته ننوتلی و چې د خپل دعوت ملګري په دغه حرکت کې سره راټول کړي، خو کله چې یې ولیدل چې

سید جمال الدین افغاني | ۵۳

هدف یې په کې نه تر سره کېږي، ماسونیت یې پرېښود او شرقي ملي غورځنگ یې پیل کړ.^{۸۸}

دوکتور محمد عماره وایي چې هغه مهال ماسونېزم ښه نوم درلود او د فرانسوي انقلاب شعارونه چې (آزادي، ورورگلوي او مساوات) وو، پورته کول او د اصلاح او بدلون په نامه پېژندل شوی و، دغه وخت کې د ماسونېزم خطر نه و درک شوی، کېدای شي همدا دلیل وي چې افغاني د خپلو اهدافو د تر لاسه کولو په موخه ورغی، خو کله چې یې له استعمار او مستبد حاکم نظام سره اړیکې ولیدې، دوی یې د خپل شعار پلي کولو ته وبلل، خو دوی ویل چې موږ په سیاست کې کار نه لرو، افغاني غوسه شو او ډېرې ترخې خبرې یې ورته وکړې. له دې وروسته افغاني له ماسونیته واوت او شرقي ملي غورځنگ یې پیل کړ، چې په نتیجه کې یې عربي انقلاب^{۸۹} رامنځ ته کړ.^{۹۰}

نو د مفکرینو او محققینو نظر دا دی چې علامه سید جمال الدین ماسونېزم ته د دې له پاره ننوتلی و چې خپل ستر هدف ته کار وکړي او دغه وسیله چې شعارونه یې د افغاني له داعیې سره تر ډېره موافق وو، افغاني یې جلب کړ، د خپل فکر د رشد او د خپلو همفکرانو د راغونډولو له پاره یې د استفادې ښه لار وبلله، خو چې ویې لیدل چې ماسونېزم له دغو اهدافو سره هېڅ کار نه لري، بلکې دغه شعارونه د خلکو د غولولو له پاره کاروي، ماسونېزم یې پرېښود.

---

^{۸۸} - دعوه جمال الدین الافغاني، ۱۶۲۳ م مخ.

^{۸۹} - عربي انقلاب د احمد عربي له خوا په ۱۸۷۹-۱۸۸۲ م کالو کې د خدیو توفیق او استعمار پر ضد رامنځ ته شو.

^{۹۰} - جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ۵۸-۵۹ م مخونه.

د الحاد تور

د څېړنې پر مهال مې د "دعوه جمال الدين الافغاني" په نامه کتاب، چې په وهابي حاکمه ټولنه کې يې لوستلو ته يې ډېر خلک هڅول، هم وموند. دا کتاب په دې ډېر جالب دی چې ليکوال يې علامه افغاني نه خوښوي او غواړي بد يې معرفي کړي، په دغه هڅه کې په ځينو سختو تناقضاتو کې ننوځي. تناقضات يې زښت ډېر دي، خو د الحاد له موضوع سره چې ربط لري، هغه دا دی چې ليکوال لومړی هڅه کوي چې افغاني ايراني شيعه معرفي کړي. د دې له پاره چې افغاني خلکو ته شيعه ثابت کړي، زښت ډېر داسې دلايل هم وايي چې د توجه وړ هم نه دي. وروسته هڅه کوي چې ماسوني يې معرفي او بيا آن د افغاني د الحاد دلايل هم وړاندې کوي، چې دا اصلا يو ستر تناقض دی.

په دې هر څوک پوهېږي چې تشيع اسلامي مذهب دی، شيعه گان خدای مني، د رسول الله رسالت مني او د اسلام په سترو عقايدو باور لري، کله چې يو څوک شيعه وي، هغه په همدې وخت کې څنگه ملحد کېدای شي؟! دلته يو ستر تناقض دی، ځکه شيعه خدای مني او ملحد نه خدای او نه دين! يو څوک يا بايد شيعه وي يا ملحد!

سید جمال الدین افغاني | ۵۵

خو په دې هر معقول انسان پوهېږي چې دوی افغاني نه خوبښوي، نو هر تور چې هر څوک یې پرې متهم کړي، دوی یې له تدقیقه پرته تروبوچوي او غواړي خلکو ته یې د حقیقت په نامه وپېژني.

د یاد کتاب لیکوال خان حقپال راپېژني او د علمي منهج ادعا هم لري. خو متاسفانه چې علمي منهج یې هېڅ نه دی مراعات کړی. یوه ښه بېلگه همدا د الحاد تور دی چې افغاني یې پرې متهم کړی. د لیکوال ستر دلیل د حسن افندي تهمنت دی!

د دې له پاره چې د دغه تور په حقیقت پوه شو، د حسن افندي او د افغاني د اختلاف کیسې ته سر وربنکاره کوو:

په ۱۸۷۱م کال کې، کله چې سید جمال الدین په آستانه کې و، د ده پوهې او نبوغ ډېر خلک متاثر کړل، آن د سترو حکومتي کسانو په زړه کې یې ځای وموند. د هغه وخت شیخ الاسلام حسن افندي له افغاني سره سخته کینه په زړه کې رامنځ ته شوه، ځکه هغه وېرېده، چې سبا د ده ځای ونه نیسي، نو د افغاني د بدنامولو له پاره یې پلمه لټوله.

په همدغه وخت کې د "دار الفنون" مدیر "تحسین افندي" له علامه افغاني وغوښتل چې صنعت ته د هڅونې په باب یو لکچر ورکړي. سید معذرت وغوښت، ځکه چې پر ترکي ژبه یې پوره تسلط نه لاره، خو دا چې افندي شله شو، افغاني ومنله. کنفرانس ته ډېر ستر کسان رابلل شوي وو. د افغاني وینا د ټولو اوریدونکو په زړونو چنگ ولگاوه.

شیخ الاسلام حسن فهمي افندي د افغاني له پوهې وېرېده، هغه په دې ډار کې و چې ستره دنده یې افغاني اشغال نه کړي، نو غوښتل یې له افغاني سره د خلکو مینه کمه کړي، په دغه غونډه کې یې پر افغاني داسې نیوکې وکړې چې اصلا له یوه عالم

سره نه ښایي او د کینې او غچ آثار په کې لیدل کېږي. افغاني غوښتل قضیه محکمې ته لاړه شي او دواړه خواوې خپل دلايل ووایي، خو داسې ونه شوه او کومه لاندې چې رامنځ ته شوې وه، حاکم غوښتل چې له منځه یې یوسي، نو له افغاني یې وغوښتل چې آستانه پرېږدي.^{۹۱}

د حسن افندي دغه تور او انتقام چې د خپلې څوکۍ د ساتلو له پاره یې پر افغاني لگولی و او هېڅ علمي اساس نه لري، د یاد کتاب ښاغلي لیکوال راجیستې او غواړي د افندي د تور په اساس افغاني ملحد ښکاره کړي! خو پر دې خبره هر عاقل پوهېږي چې افندي ولې دا کار وکړ او لیکوال یې ولې نقلوي او د دلیل په صفت یې کاروي!

څومره په زړه پورې تور! او څه عجیبه الحاد! همدغه افغاني چې دوی یې ملحد بولي، د اسلامي عقیدې په هکله علمي کتابونه لیکلي! د دوکتور عماره خبره، چې دغه خلک له دغو کتابونو خبر هم دي او که نه، د افغاني له لوستلو مخکې د دغه ستر شخصیت "متخصصین" شوي!

داسې کسان هم شته چې پوهېږي چې افغاني موحد و او د اسلام سرلوړي یې هیله وه، خو د خپل مصلحت له پاره د هغه د فکر مخه نیسي او په هر تور یې متهموي، دوی ته یې په الحاد متهمول هم کومه غټه خبره او ایماني مشکل نه جوړوي! ښه بیلګه یې مستبد حاکمان دي چې د افغاني د فکر له عامېدو په وېره کې دي، ځکه چې افغاني د ولسواکۍ ستر مدافع دی. د همدغو مستبدینو درباریان پرته حقپالنې او دقت، غواړي پر افغاني هر لګېدلي تور ته د صحت جامه ورواغوندي!

^{۹۱} - د افغاني سید جمال الدین خاطرات، له ۴۲-۴۵م مخونه.

سید جمال الدین افغانی | ۵۷

د دغه تور په ځواب کې غواړم د افغانی په اړه د مسیحي لیکوال جرجی زیدان نظر راواخلم چې د افغانی اسلامیت او الحاد ورته هېڅ ارزښت نه لري. جرجی زیدان وایي:

هر څوک چې د هغه د ژوند د کارنامو په اړه لږه مطالعه هم وکړي، پوهېږي چې هدف یې، د یوه خلیفه تر مشرۍ لاندې د اسلامي نړۍ یو کول وو او په خپله دغه هڅه کې یې هېڅ دنیایي تمه نه لرله.^{۹۲}

---

^{۹۲} - سید جمال الدین افغانی و افغانستان، ۹م مخ.

پایله

له پورتنی څېړنې دا پایله اخلو چې افغاني د استعمار خطر درک کړی و، همدا وه چې په مقابل کې یې کلک ولاړ و، پر ځان یې هر ډول مشکل تحمل کړ، خو د امت له پاره له هېڅ اصله تېر نه شو. د اسلامي امت یووالی او د سیاسي اسلام خپرول او ورسره د امت اصلاح د افغاني ستره هیله وه، چې آن خپل ژوند یې په همدې لار کې څار کړ او د جرجي زیدان خبره د همدغې هیلې له پاره یې آن واده هم ونه کړ او ساده ژوند ته یې ترجیح ورکړ! افغاني د امت په ستونزو پوه و او په خپل معقول نظر یې امت د ژغورنې ساحل ته رساوه، ځکه خو یې د سیاسي اسلام د بنسټان بد ویني او هغه څوک چې په تنگو اختلافاتو کې گیر دي، هغوی هم د افغاني افکار نه شي تحمل کولای، ځکه یې په ظالمانه توروونو متهموي. د مغرضینو توروونه مو هم وڅېړل او ومولیدل چې بې اساسه او د مرض و غرض په نتیجه کې رامنځ ته شوي، چې نه علماً او نه عقلاً د منلو وړ دي.

مراجع

- اشهبابي، ضمير بن ادهم. الكلام عن اصل السيد جمال الدين الافغاني في بعض المراجع الروسيه.
http://www.iranoworld.ir/alafghani/texts/SJ_1_5_Shahabi.pdf
- افغاني، سعيد. د شرق نابغه. كابل، بيهقي كتاب خپولو مؤسسسه، ١٣٥٥ش.
- جهمي، مانع بن حماد. الموسوعه الميسره في الاديان والمذاهب والاحزاب المعاصره. صيد الفوائد. ١٧، مي، ٢٠١٤ (د استفادي نېټه).
[/http://www.saaaid.net/feraq/mthahb](http://www.saaaid.net/feraq/mthahb)
- حبيبي، عبد الحي. نسب و زادگاه سيد جمال الدين الافغاني. كابل، مؤسسسه انتشارات بيهقي، ١٣٥٥ش.
- خوگياڼي، محمد امين. حيات سيد جمال الدين افغاني. كابل، مطبعه عمومي كابل، ١٣١٨ هجري.
- رزاقی، شاهد حسين. سيد جمال الدين افغاني. كابل، مستقبل خپرنديويه ١٣٨٨ لمريز، ژباړن، عبد المالك همت.

سید جمال الدین افغانی | ٦٠

- رشتیا، سید قاسم. سید جمال الدین افغانی و افغانستان. کابل، موسسه انتشارات بیهقی، ۱۳۵۵ش.
- رافعی، عبد الرحمن. افغان سید جمال الدین. پېښور، دانش خپرندویه ټولنه، ۲۰۰۷م، ژباړن: عبد المحمد مموزی.
- زیدان، جرجی. مشاهیر الشرق. مصر، ۱۹۲۲، درېیم چاپ، دویم جلد.
- عماره، الدكتور محمد. جمال الدین افغانی المفتی علیه. قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۴م.
- عماره، الدكتور محمد. جمال الدین افغانی، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام، قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۸م، درېیم چاپ.
- عماره، الدكتور محمد. شخصیات لها تاریخ، قاهره، دار السلام، ۲۰۰۸م.
- فاضل، فضل الرحمن. بیدارگر عصر. کابل، وزارت اطلاعات و فرهنگ، ۲۰۰۸م.
- فوزی، مصطفی. دعوة جمال الدین افغانی، ریاض، دار الطیبه، ۱۹۸۳م.
- کشک، محمد جلال. ودخلت الخیل الازهر، قاهره، الزهراء للاعلام العربی، ۱۹۹۰، درېیم چاپ.
- مخزومی، محمد باشا. د افغانی سید جمال الدین خاطرات، کوټه، صدیقی خپرندویه ټولنه، ۲۰۱۳م، دویم چاپ. ژباړه: محمدشاه ارشاد، د م- احساس زمند په زیار.
- نړیوال، رازقی. علامه سید جمال الدین افغان د پوهې او آزادی علمبردار. کابل، بیهقی کتاب خپرولو مؤسسه، ۱۳۸۵ش.
- هیرانو، جیونیتشی. تجدید الفکر الاسلامی فی العالم الاسلامی الحدیث، مجله الدراسات العالم الاسلامی، ۲۰۱۱ مارچ.

د ليکوال لنډه پېژندنه

زاهد جلالي د ١٩٨٩م کال د دولسمې مياشتې په دوه ويشتمه نېټه په مکه مکرمه کې زېږېدلی دی. پلار يې دکتور محمد جلال د مکې د ام القری له پوهنتون څخه په اصول الفقه کې دکتورا کړې. په کال ١٩٩٣م کې د پلار له مړینې وروسته له خپلې کورنۍ سره يوځای پاکستان ته را ستون شوی او د جلوزو په کیمپ کې میشت شوی دی، چې تر دې مهاله يې کورنۍ په پېښور کې اوسي.

پلرنی استوګنځی يې د افغانستان د پروان ولایت، د غوربند د شینوارو ولسوالۍ، د کفشان کلی دی.

جلالي ١٩٩٤م کې په لومړي ځل په یوه ورکتون کې شامل شو او وروسته بیا دالنور په عالي لېسه کې له لومړي ټولګي څخه تر یوولسم پورې زده کړې وکړې، چې په ٢٠٠٨م کې د جلوزو کیمپ د ورا نېدو له کبله يې دولسم ټولګی د پېښور په ایمل خان بابا لېسه کې پای ته ورساوه.

د رسمي زده کړو ترڅنګ يې عربي او انگلیسي ژبې کورسونه هم ويلي دي اوځینې دیني زده کړې يې هم له کلیوالو علماو څخه ترلاسه کړي دي.

د دولسم ټولګي له فراغت څخه وروسته په کال ٢٠٠٩م کې د اسلام آباد نړیوال اسلامي پوهنتون، د شرعیاتو او قانون پوهنځي ته بریالي شو او د ٢٠١٤ په لومړیو کې يې پنځه کلنه ډګري پای ته ورسوله.

سید جمال الدین افغاني | ۶۲

دپوهنتون له شاملیدو مخکې جلالی دمکتب جریده په مخ بېوله او په کال ۲۰۰۷م او ۲۰۰۸م کې د النور دعالي لیسې د فرهنګي کمیټې مسولیت ور په غاړه و. د پوهنتون په دوره کې یې له مختلفو ورځپاڼو، جورنالونو، مجلو او وېب پاڼو سره همکاري کړې. په ۲۰۱۱م کال کې یې په ټول افغان انټرنټي پاڼه کې د «وینستابه» په نامه بلاګ جوړ کړ او په ۲۰۱۲م کال کې په نړیوال اسلامي پوهنتون اسلام آباد کې د افغان محصلینو اتحادیې له خوا د «وینستابه» مجلې مسوول مدیر وټاکل شو.

دغه کتابونه یې چاپ شوي: «د اسلامي فکر اتلان» (دوه ټوکه)، «حسن البنا او سید قطب، د معاصرې اسلامي وینستابه سر لاري»، «دلته ژړا هم جرم دی»، «ماشومانو او تنکیو ځوانانو ته فکري کیسې». د اسلامي نړۍ ستر لیکوال او مفکر دکتور عبد الحليم عويس د سیرت کتاب چې ماشومانو ته یې لیکلی، ژباړلی او میوند خپرندوی چاپ کړی. ماشومانو ته د مصري لیکوال استاد احمد نجیب نړیوالې کیسې یې هم پښتو ته ژباړلي، خو لا چاپ شوي نه دي.

سيد جمال الدين افغاني | ٦٣

يادبنتونه

سید جمال الدین افغانی | ٦٤

یادښتونه

سید جمال الدین افغانی | ۶۵

یادښتونه

زاهد جلالې په خپل کتاب کې د ستر شخصیت، سید جمال الدین افغانې پېژندنه کړې او د بې خایه او ناروا توروو څخه یې د سید جمال الدین افغانې لمن پاکه کړې. زاهد جلالې پدې لیکنه کې د حقیقتونو څرگندولو په خاطر د سید جمال الدین او د ده نږدې شاگردانو خبرې را اخلې او زموږ د لویدیځې غاړې ګاونډي په رد کې چې جمال الدین افغانې شیعه مذهبه او ایراني الاصل بولي، قانع کوونکي د لائل وړاندې کوي. همدارنګه د سید جمال الدین افغانې په هکله د «الحاد» بې بنسټه تور هم په ډېر خاص استدلال سره ردوي.

استاد فضل الرحمن فاضل

په قاهره کې د افغانستان سفیر او وتلی سید پېژندونکی

له فرهنگپال ژورنالیست ښاغلي محمد طارق بزګر نه ډېره مننه چې د دې کتاب د چاپ لګښت یې ومانه، په دغسې فرهنگي خدمتونو کې دې تاند اوسي.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**